НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

МАСИЦЬКА ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА

УДК 811.161. 2’367. 5

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ РЕЧЕННЄВІ ЗАЛЕЖНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2017

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у відділі граматики та наукової термінології Інституту української мови Національної академії наук України.

Науковий консультант: член-кореспондент НАН України,
доктор філологічних наук, професор
Вихованець Іван Романович.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Христіанінова Раїса Олександрівна,
Запорізький національний університет,
професор кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор
Баган Мирослава Петрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри української філології;

доктор філологічних наук, доцент
Шитик Людмила Володимирівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри українського мовознавства
і прикладної лінгвістики.

Захист відбудеться 25 травня 2017 року об 11^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.173.01 Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розіслано 24 квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук Л. В. Туровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку синтаксису посилену увагу спрямовано на структурну організацію компонентів речення й наявні між ними синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення. Аналіз глибинної будови реченнєвих конструкцій неможливий без системного вивчення синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень. Тому цілком логічне зацікавлення мовознавців змістовими відношеннями в семантико-синтаксичній організації речення. Взаємодія формально-граматичних і семантичних компонентів у простому семантично елементарному та неелементарному реченнях, семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складних речень уможливили переосмислення відомих і формування нових понять теоретичної граматики.

Підґрунтя сучасних наукових концепцій, що стосуються синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень, сформовано в теоретичних студіях О. О. Потебні, Л. А. Булаховського, О. С. Мельничука, І. К. Кучеренка, І. Р. Вихованця, В. М. Русанівського, А. П. Грищенка, П. С. Дудика, С. Я. Єрмоленко, М. Я. Плющ, Н. Л. Іваницької, К. Г. Городенської, Л. О. Кадомцевої, С. П. Бевзенка та ін.

Основні теоретичні засади синтаксичних залежностей випрацював французький мовознавець Л. Теньєр, який першим запропонував оригінальну концепцію характеристики граматичних явищ із позиції теорії залежностей і заакцентував увагу на важливості синтаксичних зв'язків, що встановлюють відношення залежності між членами речення.

В українському синтаксисі проблематика теорії залежностей пов'язана з концепцією функційно-категорійної граматики й найвагоміше представлена в працях І. Р. Вихованця, який уперше обґрунтував її ідеї. Дослідник виокремив синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення, умотивував потребу їх аналізу в різнотипних структурах, зокрема у простому семантично елементарному, ускладненому й складному реченнях, та окреслив засоби вираження семантико-синтаксичних відношень, серед яких – синтаксеми, оформлені відмінковими й прийменниково-відмінковими формами, інтонація, порядок слів у простому та ускладненому реченнях і сполучники та сполучні слова в складних конструкціях.

К. Г. Городенська зосередила основну увагу на сполучниках як засобах вираження семантико-синтаксичного відношення й синтаксичного зв'язку між предикативними частинами складного речення та однорідними членами в простому ускладненому реченні.

На ідеях синтаксичної залежності І. Р. Вихованця ґрунтується дослідження семантико-синтаксичної організації складнопідрядних речень Р. О. Христіанінової, яка інтерпретувала семантико-синтаксичні відношення як визначальний елемент семантико-синтаксичної структури складнопідрядних речень.

В українській граматиці кінця XX – початку XXI ст. з'явилися нові підходи до аналізу структури синтаксичних одиниць, що посприяло поглибленню теорії речення (праці І. Р. Вихованця, Н. Л. Іваницької, М. Я. Плющ, Й. Ф. Андерша, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, М. І. Степаненка, В. М. Ожогана,

Н. В. Гуйванюк, М. С. Скаба, К. Ф. Шульжука, М. В. Мірченка, О. І. Леути, О. В. Кульбабської, Р. О. Христіанінової, Л. В. Шитик, Н. М. Костусяк, О. Г. Межова, І. А. Мельник та ін.). Їхні напрацювання зумовили докладніше вивчення семантико-синтаксичної організації реченнєвих конструкцій та уточнення поняття «семантико-синтаксичні відношення», яке потребує тепер не тільки поглибленого аналізу, а й логічної систематизації й типології.

Осмислення та узагальнення граматичної структури різнотипних речень сучасної української літературної мови вможливило запропонувати авторську концепцію, що ґрунтується на синтаксисі залежностей. Основну увагу зосереджено насамперед на семантико-синтаксичних залежностях у простих семантично елементарних, простих ускладнених і складних конструкціях, що посприяло створенню типології семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою цілісного багатопланового вивчення та систематизації всіх можливих різновидів семантико-синтаксичних залежностей у сучасній українській літературній мові й відсутністю в лінгвоукраїністиці спеціальних праць із типологічного дослідження семантико-синтаксичних залежностей у синтаксичних одиницях. Їх аналіз сприятиме розв'язанню проблемних питань функційної синтаксичної теорії, зокрема класифікації залежностей у структурі синтаксичних одиниць, подоланню суперечливих, почасти діаметрально протилежних підходів, що спостерігаємо в сучасній граматичній науці, та вможливить однозначне потрактування різноманітних синтаксичних явищ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям і проблематика дослідження пов'язані з плановими науково-дослідними темами «Структура граматичних категорій української мови» (НДР № 0105U001028) і «Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Словотвір. Морфонологія» (НДР № 0110U002449), які опрацювали у відділі граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України. Тему дисертації затвердила Наукова рада «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 59 від 20 березня 2012 року).

Мета дисертаційної праці полягає в обґрунтуванні концептуальних засад виокремлення синтаксичних залежностей у реченнєвих структурах, створенні типології семантико-синтаксичних залежностей.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі **завдання**:

1) сформувати теоретико-методологічну концепцію системної інтерпретації та аналізу проблематики синтаксичної залежності;

2) проаналізувати речення як основну багатоаспектну синтаксичну одиницю, розмежувати прості й складні конструкції з погляду їхньої семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної елементарності / неелементарності;

3) диференціювати реченнєві семантико-синтаксичні відношення й синтаксичні зв'язки;

4) установити різновиди семантико-синтаксичних залежностей;

5) з'ясувати особливості субстанційних і предикатних семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей;

6) схарактеризувати предикат як визначальну синтаксему в семантико-синтаксичній структурі речення;

7) окреслити різновиди субстанційних семантико-синтаксичних залежностей;

8) диференціювати вихідні предикатні семантико-синтаксичні залежності у складнопідрядних реченнях із детермінантними підрядними частинами й прислівні семантико-синтаксичні залежності у складнопідрядних реченнях із прислівними підрядними частинами;

9) систематизувати похідні предикатні семантико-синтаксичні залежності у структурі простих ускладнених речень;

10) установити семантико-синтаксичні взаємозалежності у складносурядних конструкціях із семантичними та асемантичними сполучниками.

Об'єктом дослідження є семантико-синтаксичні залежності між компонентами простих елементарних реченнєвих структур, простих ускладнених конструкцій, частинами складнопідрядних і складносурядних речень.

Предмет дослідження – механізм породження субстанційних семантико-синтаксичних залежностей, вихідних та похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей, семантико-синтаксичних взаємозалежностей.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта й поставлені в дисертації завдання зумовили застосування комплексу загальнонаукових (*індукції*, *дедукції*, *аналізу*, *синтезу*) і спеціальних лінгвістичних методів та прийомів. Як основні методи дослідження використано *описовий метод* із властивими йому прийомами зовнішньої й внутрішньої інтерпретацій – для докладного, побудованого на комунікативно-прагматичних параметрах аналізу фактичного матеріалу та лінгвістичної систематизації мовних одиниць і *системно-класифікаційний метод*, що дав змогу ґрунтовно проаналізувати базові прості реченнєві структури, складнопідрядні й прості ускладнені конструкції та складносурядні речення, визначити субстанційні семантико-синтаксичні залежності, вихідні й похідні предикатні семантико-синтаксичні залежності та семантико-синтаксичні взаємозалежності. Метод *функційного аналізу* слугував для з'ясування семантико-синтаксичних функцій субстанційних, вихідних і похідних предикатних залежностей та взаємозалежностей; прийом *трансформаційного аналізу* – для виявлення базових і похідних реченнєвих одиниць; прийом *компонентного аналізу* – для диференціації класів предикатів і виокремлення семантичних груп; прийом *компаративного аналізу* – для виявлення в реченнєвих конструкціях диференційних семантико-синтаксичних ознак залежностей різних зразків; метод *синтаксичного моделювання* – для створення моделей семантично елементарних простих речень, достатніх за структурою та набором залежних складників; прийом *кількісних підрахунків* – для встановлення кількісного складу моделей семантично елементарного простого речення.

Джерела фактичного матеріалу. Джерельною базою дисертації слугували різнотипні реченнєві конструкції, дібрані переважно методом наскрізного виписування з текстів художнього й публіцистичного стилів сучасної української літературної мови, наукових праць, науково-популярних видань, фондів Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, Словника української мови в 11 томах (К. : Наук. думка, 1970 – 1980). Використано також змодельовані реченнєві

конструкції. Загальна кількість речень із субстанційними семантико-синтаксичними залежностями, вихідними й похідними семантико-синтаксичними залежностями, прислівними семантико-синтаксичними залежностями та семантико-синтаксичними взаємозалежностями нараховує понад 60 тисяч одиниць.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше в сучасному українському мовознавстві на нових теоретичних засадах функційно-категорійної граматики обґрунтовано виокремлення синтаксичної залежності; запропоновано терміни *семантико-синтаксична залежність*, *формально-синтаксична залежність*, *вихідна предикатна семантико-синтаксична залежність*, *похідна предикатна семантико-синтаксична залежність*, *прислівна семантико-синтаксична залежність*, *семантико-синтаксична взаємозалежність*, що сформували концепцію граматики залежностей. Створено типологію субстанційних семантико-синтаксичних залежностей, вихідних і похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей, прислівних семантико-синтаксичних залежностей, семантико-синтаксичних взаємозалежностей на основі значеннєвої диференціації компонентів реченнєвих структур, аналізу сполучників, сполучних слів та прийменників. Визначено семантичні класи, підкласи та групи предикатів, проаналізовано семантичні різновиди залежних субстанційних синтаксем, з'ясовано особливості їх граматичної реалізації та лексичного наповнення. Розмежовано вихідну й похідну предикатні семантико-синтаксичні залежності, систематизовано прислівну семантико-синтаксичну залежність, виявлено специфіку семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних конструкціях.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в тому, що його узагальнення про семантико-синтаксичні реченнєві залежності слугуватимуть розвиткові концепції граматики залежностей у сучасному українському мовознавстві, поглибленому вивченню синтаксичних одиниць. Типологія семантико-синтаксичних залежностей дає змогу чіткіше інтерпретувати структуру різнотипних реченнєвих конструкцій. Зроблені висновки та випрацювані принципи аналізу семантико-синтаксичних залежностей можуть бути використані в типологічних граматичних студіях, у нових дослідженнях синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень у структурі реченнєвих одиниць, уможливлять адекватне витлумачення функційних особливостей формально-синтаксичного та семантико-синтаксичного аспектів речення.

Практичне значення дисертаційної праці визначає те, що залучений до аналізу фактичний матеріал, спостереження й висновки здобувача можуть бути використані для створення теоретичних праць із функційно-категорійної граматики, написання підручників із синтаксису сучасної української літературної мови, укладання граматичного словника залежностей, довідників, посібників; читання теоретичних курсів, проведення спецсемінарів, а також застосовані в науково-пошуковій роботі студентів, аспірантів та докторантів.

Особистий внесок здобувача полягає у створенні типології семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей у сучасній українській літературній мові. Усі публікації одноосібні.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, концепції, а також принципи опису й типології об'єкта дослідження викладено в

доповідях на 2-му Оломоуцькому симпозіумі україністів «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури і культури» (Оломоуц, 2004), міжнародному кримському лінгвістичному конгресі «Язык и мир» (Ялта, 2013); 40 міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях та семінарах: «Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы» (Ялта, 2002), «Функциональное описание естественного языка и его единиц» (Ялта, 2004), «Межкультурные коммуникации: традиции и новые парадигмы» (Алушта, 2005), «Межкультурные коммуникации: проблемы русско-украинского билингвизма» (Алушта, 2006), «Леся Українка і європейська культура» (Луцьк, 2006), «Язык и мир» (Ялта, 2008), «Лінгвалізація світу: теоретичний і методичний аспекти» (Черкаси, 2008), «Українці Холмщини та Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків» (Луцьк, 2009), «III Міжнародні севастопольські Кирило-Мефодіївські читання» (Севастополь, 2009), «Жанрово-стильова палітра слова Олеся Гончара» (Дніпропетровськ, 2010), «Польська література і европейський контекст» (Луцьк, 2010), «Культура мови в українському суспільстві» (Дніпропетровськ, 2010), «Филология. Социальные коммуникации» (Сімферополь, 2010), «Імагологічна проблематика польської, білоруської, російської та української літератур і європейський контекст» (Луцьк, 2011), «Рецепція України в контексті сучасної мови та літератури» (Дніпропетровськ, 2011), «V Міжнародні севастопольські Кирило-Мефодіївські читання» (Севастополь, 2011), «Леся Українка: доля, культура, епоха» (Луцьк, 2011), «Актуальні проблеми менталінгвістики» (Черкаси, 2011), «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2012), «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» (Чернівці, 2012), «Граматичні читання-VII» (Донецьк, 2013), «Польські, білоруські, російські та українські літературні зв'язки» (Луцьк, 2013), «Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства» (Дніпропетровськ, 2013), «Мова і вірш» (Світязь, 2013), «Взаємодія етнічних і планованих мов у контексті європейської інтеграції» (Луцьк, 2013), «Інноваційні процеси в лексиці та граматиці української мови» (Луцьк, 2013), «Лінгвостилістика XXI ст.: стан та перспективи розвитку» (Луцьк, 2013), «Українська мова за межами України» (Люблін, 2013), «Україністика: традиції та сучасність» (Варшава, 2013); «Естетичні та моральні ідеали українського народу в Шевченковому слові» (Київ, 2013), Урочиста наукова академія, присвячена 200-річчю від дня народження Т. Шевченка (Луцьк, 2014), «Польська культура в контексті волинського тексту» (Луцьк, 2014), «Тарас Шевченко в контексті сучасної світової культури» (Луцьк, 2014), «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» (Чернівці, 2014), «Лінгвостилістика XXI ст.: стан і перспективи» (Луцьк, 2015), «Українська мова за межами України» (Люблін, 2015), «Лінгвістичне портретування сучасного соціуму» (Вінниця, 2015), «Творчість Є. О. Сверстюка в контексті української та світової літератур» (Луцьк, 2015), «Універсум Лесі Українки: людина, культура, націософія» (Луцьк – Світязь, 2016), «Новітні методи навчання мов і літератур у сучасній вищій та середній школі» (Луцьк, 2016), «Лінгвістичне франкознавство в контексті сучасних філологічних студій» (Дрогобич, 2016). Загальну концепцію дослідження обговорено на секційних засіданнях щорічної підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і

студентів факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Фестиваль науки» (1999–2016 рр.).

Публікації. Основні результати виконаного дослідження викладено в 50 друкованих працях, серед яких – одноосібна монографія «Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей» (Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с. – 22,29 друк. арк.), 22 статті у фахових наукових виданнях України, 6 – у наукометричних журналах, індексованих у наукометричних базах, 4 – у закордонних виданнях. Решта публікацій – тези доповідей, виголошених на міжнародних і всеукраїнських конференціях, та праці, видрукувані в інших виданнях.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, п’ятьох розділів, висновків, списків використаної літератури (594 позиції) та джерел. Загальний обсяг дисертаційної праці – **444** сторінки, основного тексту – **361**.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету й основні завдання дослідження, визначено його об’єкт і предмет, методи, наукову новизну, теоретичне й практичне значення, окреслено джерельну базу, зазначено про особистий внесок автора, апробацію здобутих результатів, схарактеризовано структуру дисертаційної праці.

У **першому** розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження семантико-синтаксичних залежностей у сучасному мовознавстві»** обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження, сформовано концептуальні положення й опрацьовано вузлові поняття, подано огляд сучасного стану теоретичних напрацювань із визначеної проблематики, окреслено основні аспекти вивчення синтаксичних залежностей, проаналізовано речення як багатоаспектну синтаксичну одиницю, схарактеризовано прості й складні речення з погляду їх семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної елементарності / неелементарності, установлено особливості семантико-синтаксичних реченнєвих відношень і синтаксичних зв’язків у реченні, на основі яких ранжовано різновиди семантико-синтаксичних та формально-синтаксичних реченнєвих залежностей.

Теорія залежностей синтаксичних одиниць спрямована на визначення семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних ознак речення й уможливлює чіткий аналіз усіх компонентів, що формують його структуру. Розвиток цієї проблематики започаткований працями О. М. Пєшковського, О. О. Шахматова, В. В. Виноградова, Л. А. Булаховського, Д. М. Овсянико-Куликовського. У сучасному романо-германському мовознавстві теорію залежностей, випрацьовану Л. Теньєром, репрезентовано в дослідженнях І. Мельчука, К. Персіваля, Г.-Ю. Герінгера, Н. Фрейзера, О. Діковського, А. Полгера та ін. Теоретичні засади вчення про залежність обґрунтовано в студіях східнослов’янських мовознавців, які належать до Московської семантичної школи, зокрема Ю. Д. Апресяна,

Б. А. Абрамова, Н. Д. Арутюнової, і продовжено в працях В. Б. Касевича, Я. Г. Тестелеця, Є. В. Падучевої, О. М. Селіверстової та ін.

В українському мовознавстві дослідження теоретичних проблем синтаксису (праці І. Р. Вихованця, Й. Ф. Андерша, Н. Л. Іваницької, М. Я. Плющ, К. Г. Городенської, К. Ф. Шульжука, А. П. Загнітка, М. І. Степаненка, В. М. Ожогана, Н. В. Гуйванюк, М. С. Скаба, М. В. Мірченка, О. І. Леути, О. В. Кульбабської, Р. О. Христіанінової, Л. В. Шитик, Н. М. Костусяк, О. Г. Межова, І. А. Мельник й ін.) зумовили потребу перегляду, уточнення засад семантико-синтаксичної структури речення відповідно до найновіших тенденцій у розвитку граматики та динамічних процесів у граматичній системі сучасної української мови.

Відзначені напрацювання зарубіжних і вітчизняних лінгвістів не дають повного й цілісного уявлення про організацію семантико-синтаксичних відношень у структурі простих семантично елементарних, простих ускладнених та складних реченнєвих конструкцій.

У синтаксисі кінця ХХ – початку ХХІ ст. виокремлено два кардинальні напрями, об’єктом яких є речення:

1) вирізнення структурних моделей простих і складних речень, що зумовлює встановлення граматичних (формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних) ознак речення;

2) з’ясування структурних і семантичних зв’язків між різними синтаксичними конструкціями, пошуки ядерних та похідних структур за допомогою аналізу трансформаційних особливостей реченнєвих моделей, установлення синонімічних відношень між різними зразками речень.

Теорія залежностей слугує для глибшого витлумачення організації різнотипних реченнєвих конструкцій і вможливлює виокремлення самостійного напряму, що визначає специфіку поєднання залежних складників у простому семантично елементарному та ускладненому реченнях і предикативних частин у складних синтаксичних конструкціях.

Реченню належить основне місце в системі синтаксичних одиниць. У ньому структуровано синтактичні одиниці нижчого рангу, що перебувають між собою в семантико-синтаксичних відношеннях і синтаксичних зв’язках. Зорієнтованість на семантико-синтаксичний та формально-синтаксичний аспекти речення дала змогу виокремити в його структурі семантико-синтаксичні відношення і синтаксичні зв’язки.

У сучасних працях з українського синтаксису семантико-синтаксичні відношення визначають у простих семантично елементарних реченнях, сформованих з одного предиката, вираженого підпорядкувальним компонентом, до якого спрямовані семантико-синтаксичні відношення від підпорядкованих компонентів – залежних субстанційних синтаксем. Зважаючи на семантику предикатів або їхніх функційних еквівалентів, у простому семантично елементарному реченні виділяють лише субстанційні семантико-синтаксичні відношення, які передають значення предметності. Семантико-синтаксичні відношення, що стосуються предметів і явищ дійсності, визначають значеннєві відношення синтаксичних одиниць, поєднаних синтаксичним зв’язком. На відміну

від класифікацій семантико-синтаксичних відношень у працях І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, К. Г. Городенської К. Ф. Шульжука, Р. О. Христіанінової та інших дослідників, в основу дисертаційної праці покладено високий ступінь диференціації поняття *синтаксична залежність*, яке кваліфіковано як несамостійність компонента речення, його підпорядкованість ознаковому компонентові семантико-синтаксичної чи формально-синтаксичної структури речення в простому семантично елементарному й неелементарному реченнях та підпорядкованість підрядної частини головній у складнопідрядному реченні. Залежний компонент визначено як складник семантико-синтаксичної чи формально-синтаксичної структури реченнєвої конструкції, що є залежним від ознакового компонента. Зорієнтованість на формально-синтаксичний і семантико-синтаксичний аспекти речення дала змогу виокремити відповідно до реченнєвих зразків формально-синтаксичну й семантико-синтаксичну залежності.

Семантико-синтаксична залежність компонентів семантико-синтаксичної структури простого елементарного речення – це їхня здатність залежати від ознакового слова, яку в складних конструкціях експлікують сполучники та сполучні слова, у простих ускладнених реченнях – прийменники. Семантико-синтаксична залежність об'єднує сполучуваність, дистрибуцію, валентність й інтенцію.

Формально-синтаксична залежність членів речення ґрунтується на синтаксичних зв'язках, що дало змогу виокремити взаємозалежність, двобічну залежність (предикативний зв'язок), однобічну залежність (прислівний підрядний зв'язок, детермінантний підрядний зв'язок), взаємонезалежність (сурядний зв'язок), подвійну залежність (факультативний опосередкований підрядний зв'язок).

У реченні як основній синтаксичній одиниці втілено три аспекти: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний. У його структурі представлено дві взаємопов'язані категорії елементарних синтаксичних одиниць – члени речення, виділені на основі синтаксичного зв'язку (взаємозалежність, однобічна залежність, взаємонезалежність), та синтаксеми, сформовані предикатами різної семантики, що визначають типологію семантико-синтаксичних залежностей (суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна, локативна, характерні для простого семантично елементарного речення). Спільною для формально-синтаксичної й семантико-синтаксичної залежностей у реченні є вказівка на синтаксичні ознаки того компонента, який вони визначають: члена речення, що виділено за синтаксичною ознакою, і субстанційного компонента, який схарактеризовано за семантико-синтаксичною ознакою, але з огляду на синтаксичну. У дослідженнях теми й реми увагу спрямовано на морфологічні властивості, позиційне розміщення в реченні, структурне, семантичне та синтаксичне вираження. Предикативне поєднання підмета й присудка зумовлює темо-ремну взаємозалежність. Прості та складні речення визначено на основі семантико-синтаксичних функцій, пов'язаних із семантико-синтаксичною залежністю.

Різновиди семантико-синтаксичних залежностей мають диференційну структуру, що дало змогу інтерпретувати їх цілісну організацію в простому семантично елементарному, ускладненому й складному реченнях. У простому семантично елементарному реченні семантико-синтаксичні залежності виражають

субстанційні синтаксеми у відмінкових і прийменниково-відмінкових формах, у простому семантично неелементарному – прийменники, у складнопідрядному реченні – сполучники й сполучні слова, у складносурядному реченні – семантичне наповнення предикативних частин, поєднаних асемантичними сполучниками, та семантичні сполучники між предикативними частинами.

У **другому** розділі **«Класи предикатів і система субстанційних семантико-синтаксичних залежностей у семантично елементарних простих реченнях»** умотивовано виокремлення субстанційних семантико-синтаксичних залежностей, установлено їх різновиди, цілісно досліджено семантико-синтаксичні залежності суб'єкта дії, процесу й стану, у межах якого виокремлено семантико-синтаксичні залежності суб'єкта всеохопного стану, якісного стану, кількісного стану та стану-відношення, проаналізовано об'єктну, адресатну, інструментальну й локативну семантико-синтаксичні залежності, простежено особливості їх ускладнень.

Субстанційну семантико-синтаксичну залежність компонентів семантико-синтаксичної структури простого семантично елементарного речення визначено як їхню здатність залежати від ознакового слова. Структурну організацію простого речення і його компонентів сформовано предикатом та його здатністю зумовлювати семантико-синтаксичну залежність. Від лексичної семантики предиката, його реченнєвотвірних властивостей залежить не тільки структурна організація речення і його компонентів, але і їхня семантична характеристика. Дослідження семантики речення й, зокрема, субстанційних семантико-синтаксичних залежностей уможливило систематизацію всієї сукупності предикатів. Зважаючи на їхню спроможність визначати субстанційні семантико-синтаксичні залежності, виокремлено три основні різновиди предикатних одиниць: 1) предикати дії; 2) предикати процесу; 3) предикати стану. Предикати стану диференційовано на предикати всеохопного стану; предикати якісного стану; предикати кількісного стану; предикати стану-відношення.

Предикати дії здатні визначати семантико-синтаксичні залежності суб'єкта дії, об'єкта дії, адресата дії, інструментальну та локативні семантико-синтаксичні залежності в реченнєвих моделях $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$: ***...Дарина*** <...> ***учителювала...*** (В. Дрозд); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$: ***Владика*** <...> ***відбудував*** <...> ***собор...*** (П. Загребельний); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$ + **L**: ***Чоловік*** <...> ***закинув у машину валізи...*** (Г. Тарасюк); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$ + $\mathbf{Ad_{act}}$: ***...міністр презентував колегам законопроект...*** («Дзеркало тижня», 2011); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$ + $\mathbf{I_{ac}}$: ***...хтось ножем вирізав малюнок...*** («Високий Замок», 2011); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$ + $\mathbf{Ad_{act}}$ + $\mathbf{I_{ac}}$: [**Галя**] <...> ***написала*** <...> ***листа полковникові*** [**ручкою**] (В. Штинько); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{L_1}$ + $\mathbf{L_2}$ + $\mathbf{L_3}$: ...[**я**] ***подався на гору до хати*** [**селом**]... (Р. Іваничук); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{I_{mv}}$ + $\mathbf{L_1}$ + $\mathbf{L_2}$ + $\mathbf{L_3}$: ***Трумен на*** <...> ***бомбардувальнику*** <...> ***прилетів із Вашингтона*** [**через Огайо**] ***до Канзас-сіті*** («Дзеркало тижня», 2014); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$ + $\mathbf{Ad_{act}}$ + $\mathbf{L_1}$ + $\mathbf{L_2}$ + $\mathbf{L_3}$: ***Мама несе таріль*** <...> [**гостям**] [**із кухні**] [**через кімнату**] ***до столу*** (О. Гончар); $\mathbf{S_{act}}$ + $\mathbf{P_{v(act)}}$ + $\mathbf{O_{act}}$ + $\mathbf{Ad_{act}}$ + $\mathbf{I_{mv}}$ + $\mathbf{L_1}$ + $\mathbf{L_2}$ + $\mathbf{L_3}$: ***...Іван*** <...> ***привіз дров*** [**Лукії**] [**возом**] ***із лісу*** [**через поле**] [**у село**]... (Й. Струцюк). Відповідно до значеннєвого різновиду предиката дії інструментальна та локативна залежності зазнають диференціації (інструментальна залежність репрезентує засоби дії й переміщення, локативна – вихідний і кінцевий пункти руху та шлях руху).

Предикати із семантикою процесу вмотивовують семантико-синтаксичну залежність суб'єкта процесу, представлену одним залежним компонентом у конструкції $\mathbf{S_{pr}}$ + $\mathbf{P_{v(pr)}}$: ...***квітнуть мальви***... (В. Калашник). У реченнєвих моделях $\mathbf{S_{pr}}$ + $\mathbf{P_{v(pr)}}$ + $\mathbf{O_{pr}}$ і $\mathbf{S_{pr}}$ + $\mathbf{P_{v(pr)}}$ + **L** зафіксовано також об'єктну семантико-синтаксичну залежність: ***...мати жде мене***... (Олександр Олесь) і локативну семантико-синтаксичну залежність: ***А в малині лежав*** <…> ***ангел***... (О. Довженко); ***Сидить*** <…> ***батько за*** <…> ***столом*** (В. Стус). Лексичний діапазон предикатів цього класу досить специфічний і спрямований на певну тривалість у часовому відрізку.

Предикати стану формують реченнєві конструкції $\mathbf{S_{st}}$ + $\mathbf{P_{v(st)}}$: ***Дружина*** <...> ***радіє***... (Л. Костенко), $\mathbf{S_{st}}$ + $\mathbf{P_{adv(st)}}$: *Аж* ***лячно хлопцеві стало***… (О. Гончар), $\mathbf{S_{st}}$ + $\mathbf{P_{v(st)}}$ + $\mathbf{O_{st}}$: ***...я*** *Марусю* ***покохаю*** (І. Жиленко), $\mathbf{S_{st}}$ + $\mathbf{P_{adv(st)}}$ + $\mathbf{O_{st}}$: ***Хомі*** <...> ***жалко стало*** *Антоновича* (О. Гончар), у яких зреалізовано семантико-синтаксичну залежність суб'єкта стану. Окрема група предикатів у моделях $\mathbf{S_{st}}$ + $\mathbf{P_{v(st)}}$ + $\mathbf{O_{st}}$ і $\mathbf{S_{st}}$ + $\mathbf{P_{adv(st)}}$ + $\mathbf{O_{st}}$ зумовлює також семантико-синтаксичну залежність об'єкта стану: *Я* ***не заздрю*** <...> ***тобі***... (П. Мах); *Управителеві* ***жалко стало Марусі*** (Б. Грінченко).

Предикати всеохопного стану формують реченнєву конструкцію $\mathbf{P_{v(all\text{-}ar)}}$: ***...смеркне*** (Й. Струцюк), у якій виокремлюємо лексично не виражений суб'єкт всеохопного стану.

Предикати якісного стану виражають постійну, відносну незмінність ознаки й визначають переважно один залежний компонент, виражений суб'єктом якісного стану, у конструкції $\mathbf{S_{qual.st}}$ + $\mathbf{P_{adj(qual.st)}}$: ***Георгіані був*** <...> ***елегантний***... (Іван Багряний). Окрема група предикатів якісного стану здатна формувати реченнєву модель $\mathbf{S_{qual.st}}$ + $\mathbf{P_{adj(qual.st)}}$ + $\mathbf{O_{qual.st}}$: ***Местиша*** <...> ***не був*** <...> ***близький з братом*** (І. Білик), у якій представлено залежності суб'єкта якісного стану й об'єкта якісного стану, та реченнєву конструкцію $\mathbf{S_{qual.st}}$ + $\mathbf{P_{adj(qual.st)}}$ + $\mathbf{O_{qual.st}}$ + $\mathbf{Ad_{qual.st}}$: ***...він*** [**Іллеш**] ***мені*** <...> ***винний*** [**гроші**] (З. Тулуб), у якій зреалізовано залежності суб'єкта якісного стану, об'єкта якісного стану та адресата якісного стану.

Функційні особливості предикатів кількісного стану в семантико-синтаксичній структурі зумовлюють семантико-синтаксичну залежність суб'єкта кількісного стану з диференціацією на суб'єкт означено-кількісного стану: ***...їх*** [**вогників**] ***чотири*** (С. Андрухович), суб'єкт кількісно-вікового стану: ***...йому*** [**синові**] ***шість років*** (Л. Костенко), суб'єкт неозначено-кількісного стану: ***...їх*** [**поранених**] ***буде*** <...> ***немало!*** (Володимир Малик). Особливістю предикатів кількісного стану є те, що вони здатні визначати лише семантико-синтаксичну залежність суб'єкта кількісного стану, тому просте семантично елементарне речення з такими предикатами утворене з двох синтаксем – предикатної ознакової синтаксеми й субстанційної залежної синтаксеми в реченнєвій конструкції $\mathbf{S_{quant.st}}$ + $\mathbf{P_{num(quant.st)}}$: ***Комплексу*** *понад* ***50 років***... («Дзеркало тижня», 2016).

Предикати стану-відношення здебільшого утворюють трикомпонентні структури $\mathbf{S_{st\text{-}rel}}$ + $\mathbf{P_{adv(st\text{-}rel)}}$ + $\mathbf{O_{st\text{-}rel}}$: ***Жінки ближче до речей*** *остаточних* (П. Загребельний) і $\mathbf{S_{st\text{-}rel}}$ + $\mathbf{P_{adj(st\text{-}rel)}}$ + $\mathbf{O_{st\text{-}rel}}$: ***Найстаршим серед них був полковник***... (В. Шкляр) та визначають семантико-синтаксичні залежності суб'єкта стану-відношення й об'єкта стану-відношення, виражені суб'єктною та об'єктною синтаксемами у відповідних граматичних функціях.

Семантико-синтаксичні субстанційні залежності, відповідно до класу предиката, диференційовано на семантико-синтаксичні залежності суб'єкта дії: ***...Настуня*** *<...>* ***чистила*** *<...> бульбу* [ножем] (Й. Струцюк); суб'єкта процесу: ***Росте калина*** (Д. Павличко); суб'єкта стану: ***Тетяна Яблонська*** *<...> дуже* ***захоплювалася*** *українською тематикою...* («Віче», 2010), який розмежовано на залежність суб'єкта всеохопного стану: ***Світало*** (В. Шкляр), суб'єкта якісного стану: ***...вона*** [**Майя**] ***була симпатична...*** (Л. Денисенко), суб'єкта кількісного стану: ***...нас*** *тут* ***було*** *<...>* ***четверо...*** (В. Шкляр) і суб'єкта стану-відношення: *А* ***Андрієві*** *наче* ***веселіше*** *за всіх* ***було*** (В. Винниченко); об'єктну семантико-синтаксичну залежність: *...Марія* ***сина родила*** (Г. Яструбецька); адресатну семантико-синтаксичну залежність: *Донька <...>* ***Роздає малятам*** [яблука] (О. Рисак); інструментальну семантико-синтаксичну залежність, зреалізовану у двох різновидах: 1) знаряддя дії: *...донька* ***фломастером підмальовувала*** *метеликів...* (Є. Пашковський) і 2) засіб дії: *...Щек <...>* ***переправляв*** *<...>* ***човнами*** *воїв із-за Дніпра* (Володимир Малик) та локативну семантико-синтаксичну залежність: *Мати* ***сидить*** *<...>* ***на ліжку*** (Т. Яков'юк), умотивовану предикатами статичної семантики й предикатами динамічної семантики з диференціацією на позначення вихідного пункту руху: *Татари <...>* ***вивезли з села*** *дівчину...* (Г. Пагутяк), шляху руху: ***Над*** *<...>* ***землею*** *Журавлі* ***летять...*** (В. Лазарук) та кінцевого пункту руху: ***...***[**Максим**] ***подався в місто*** (Й. Струцюк).

Семантичне ускладнення субстанційних семантико-синтаксичних залежностей є наслідком об'єднання суб'єктних й об'єктних та суб'єктних й інструментальних залежностей. Семантичне ускладнення об'єктно-суб'єктної залежності відбувається за такою схемою: називний суб'єкта дії + предикат дії + знахідний об'єкта дії → називний об'єктного суб'єкта + предикат результативного стану: *Я написала <...> вірша... → Мій <...>* ***вірш написаний...*** (Л. Костенко), суб'єктно-інструментальна залежність репрезентована трансформацією: називний суб'єкта дії + предикат дії + орудний засобу дії → називний інструментального суб'єкта + предикат дії: *Я їхала підводою через ліс, по полю, та понад грушку-дичку та до хати →* ***...підвода*** *через ліс, по полю, та понад грушку-дичку та до хати <...>* ***везла...*** [мене] (Г. Яструбецька).

У третьому розділі **«Семантико-синтаксичні залежності у складнопідрядних реченнях»** обґрунтовано поняття *вихідна предикатна семантико-синтаксична залежність*, виокремлено та проаналізовано темпоральну, причинову, допустову, порівняльну, наслідкову семантико-синтаксичні залежності, семантико-синтаксичні залежності мети, умови й відповідності / невідповідності, простежено функційно-семантичні особливості їх ускладнення; визначено прислівну семантико-синтаксичну залежність, виокремлено та схарактеризовано придієслівну з'ясувально-об'єктну семантико-синтаксичну залежність, придієслівну локативну семантико-синтаксичну залежність, прикомпаративну порівняльно-об'єктну семантико-синтаксичну залежність, приіменникову атрибутивну семантико-синтаксичну залежність і прислівно-кореляційну семантико-синтаксичну залежність займенниково-співвідносного типу.

Установлено, що система семантико-синтаксичних залежностей у складнопідрядних реченнях диференційована на вихідну предикатну семантико-

синтаксичну залежність у складнопідрядних реченнях із детермінантними підрядними частинами й прислівну семантико-синтаксичну залежність у складнопідрядних реченнях із прислівними підрядними частинами. Вихідна предикатна семантико-синтаксична залежність репрезентує залежність підрядної частини від головної, її формують сполучники та сполучні слова. Підрядні частини зазнають згортання, тому в простому ускладненому реченні утворюються прийменниково-відмінкові форми адвербіального типу. Прислівну семантико-синтаксичну залежність зумовлюють опорні слова головної частини складнопідрядного речення з прислівними підрядними частинами.

Вихідна предикатна семантико-синтаксична залежність у складнопідрядних реченнях із детермінантними підрядними частинами об'єднує темпоральні, причинові, допустові, порівняльні, наслідкові семантико-синтаксичні залежності, семантико-синтаксичні залежності мети, умови, відповідності / невідповідності. Сполучники підрядності та сполучні слова реалізовують семантико-синтаксичні залежності між підрядною й головною частиною.

Темпоральна семантико-синтаксична залежність формує підрядні частини трьох різновидів: 1) залежна підрядна частина, що вказує на час дії або стану, про які повідомлено в головній частині: *Я люблю очима тишу цілувати,* ***коли****, як в тихому гаю, в душі урочисто і свято* (М. Вінграновський); 2) залежна підрядна частина, яка визначає часову межу або тривання дії чи стану головної частини: ***...доки*** *весни стоять за плечима, подаруй мені дівчину, Земле!* (М. Вінграновський); 3) залежна підрядна частина, що репрезентує швидку зміну послідовних дій або станів: ***Відтоді як*** *у більшості країн демократія (навіть «відносна демократія») стала практичною дійсністю, вона підпадає під шквал запеклої критики* («Віче», 2011). Залежну підрядну частину в темпоральній функції приєднують до головної: 1) спеціальні сполучники й сполучні слова: *коли, як, доки, поки, перш ніж, перед тим як, до того як, відколи, відтоді як, після того як, як тільки* і под., які використовують для оформлення зв'язку між головною та підрядними частинами; 2) залежні закономірності видо-часових форм предикатів (підрядної частини від головної).

Причинова семантико-синтаксична залежність окреслює подію або явище, які детермінують іншу подію чи явище. Значеннєві різновиди причинової залежності досить розгалужені: власне-причина, мотив, обґрунтування, підтвердження, доказ, свідчення, привід, зачіпка, поштовх, стимул тощо. Складнопідрядні речення з цією залежністю репрезентують власне-причинову семантико-синтаксичну залежність: *Цей сполучник недиференційований,* ***бо*** *може передавати не один відтінок протиставного значення, а кілька* (І. Слинько) і невласне-причинову семантико-синтаксичну залежність: *Звісно, літа беруть своє,* ***бо*** *за десятьох довелося різних шквалів пережити на своєму крутому віку* (О. Гончар), виражену простими сполучниками *бо, що, оскільки, адже*; складеними сполучниками *тому що, через те що, завдяки тому що, затим що, у зв'язку з тим що, через те що*; парними сполучниками *а що ... то* і под.

Семантико-синтаксичну залежність мети зреалізовано двома типами: 1) підрядна частина залежить від семантичного навантаження головної частини та від лексичного наповнення предиката: ...[викладачі] <...> *позмінно також ходять у*

рейси, ***щоб*** *навчати курсантів під час практики* (О. Гончар); 2) підрядна частина пов'язана з предикативним ядром головної частини опосередковано через компонент, залежний від цього ядра: – *Ти повинен вивчити французьку,* ***щоб*** *в оригіналі читати Сартра і Камю...* (П. Загребельний). У складнопідрядних реченнях із семантико-синтаксичною залежністю мети сполучник *щоб* має найчастотніше вживання, менш уживаний сполучник *аби* та граматикалізовані сполуки *задля того щоб, затим щоб.*

Семантико-синтаксичну залежність умови експлікують підрядні сполучники, що визначають реальну умову, спричинену реальним наслідком: *коли, коли ... то, коли вже, коли вже ... то, коли тільки, коли тільки ... то, раз, раз ... то тільки, тільки ... то, якщо, якщо ... то, як, як ... так, як тільки, як тільки ... то, якщо тільки, якщо тільки ... то* та ін., і сполучники, які окреслюють нереальну умову, установлюють залежність ситуації від уявленої умови, унаслідок чого ситуація постає нереальною: *аби, аби лиш, аби лише, аби тільки, аби ... то, коли б, коли б ... то, навіть якби, навіть якби ... то, якби, якби лише, якби лиш, якби лише ... то, якби лиш ... то, якби тільки, якби тільки ... то, якби ... то, якби ... тоді, якби .... отоді* та ін. Значеннєві відтінки в підрядних залежних частинах уможливлюють виділити умовно-часову залежність: *Потрібен камінь,* ***коли*** *хто хоче будувати міцно своє життя і щастя* (Леся Українка), умовно-причинову залежність: *– А* ***раз*** *він ворог,* ***то*** *й усі його думки – ворожі!* (П. Загребельний) й умовно-допустову залежність: [Ярослав] *Звелів тільки:* ***якщо*** *молодий князь захоче вдосвіта від'їздити, то не відчиняти йому воріт* (П. Загребельний). Семантика умовності в таких конструкціях є домінантною, а часові, причинові та допустові семантичні нашарування – додатковими.

Допустову семантико-синтаксичну залежність реалізують допустові сполучники *бодай, дарма що, незважаючи на те що, попри те що, усупереч (всупереч) тому що, хай, хоч (і), хоча (й)* і под., а також сполучні слова *хто не, що не, який не, як не, скільки не* і под., що зумовлюють два її значеннєві різновиди: 1) власне-допустова залежність: *...мати об'явила себе ворожкою і почала лікувати людей від зубів, пристріту й переляку,* ***хоч*** *і сама хворіла* (О. Довженко); 2) невласне-допустова залежність: *І все,* ***куди не*** *йду, холодні трави сняться* (В. Сосюра).

Порівняльну семантико-синтаксичну залежність виражають порівняльні сполучники, представлені двома семантичними різновидами: 1) порівняльними сполучниками подібності, що майже рівнозначні, заміна одного сполучника іншим не змінює семантичного вираження залежної підрядної частини: *І блідний місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав,* ***Неначе*** *човен в синім морі То виринав, то потопав* (Т. Шевченко); 2) порівняльними сполучниками, які поєднують тотожні ситуації, виражені в підрядній та головній частинах: *...дід Гордій жив – і живе,* ***так само як*** *Дніпро тік – і тече...* (Є. Гуцало). До першого різновиду належать сполучники *буцім, буцімто, мов, мовби, мовбито, немовбито, наче, начеб, начебто, неначе, неначебто, ніби, нібито* і складений сполучник *подібно до того як*; до другого – *так само як, так само як і, так як, так як і, як і.*

Наслідкову семантико-синтаксичну залежність формує переважно складений сполучник *так що.* Вона виражає наслідок дії або стану, про які йдеться в головній

частині: *Місце дії надто красномовне з урахуванням нинішніх російських політичних реалій,* ***так що*** *розвиток подій передбачити неважко* («День», 2010). У деяких складнопідрядних конструкціях художнього стилю, що мають специфічне емоційне навантаження, наслідкову залежність утворює сполучник *аж,* співвідносний із відповідною підсилювальною часткою: *Я б'юсь,* ***аж*** *теплий лікоть у крові і синяки скипають на колінках* (І. Жиленко), а також складені сполуки *унаслідок чого*, *у результаті чого*, *від чого*, *завдяки чому*, *через що* в публіцистичному й художньому стилях: *Призупинено розвиток і нашого підприємства,* ***через що*** *аграрний сектор недоотримав 0,5 млрд* («Дзеркало тижня», 2009); *В українців тоді вималювалися незначні розходження з поляками стосовно географії тогочасної Східної Європи,* ***завдяки чому*** *нам довелося вступити з ляхами в запальну наукову дискусію* (М. Кідрук). Деяким складнопідрядним реченням властива причиново-наслідкова залежність: *Одначе на Сході Змія символізує добро і мудрість,* ***так що*** *у рік Змії обіцяють всілякі позитивні події – реформи, новації, а то й глобальні зміни на краще в житті людей і держав* (Л. Костенко) → *У рік Змії обіцяють всілякі позитивні події – реформи, новації, а то й глобальні зміни на краще в житті людей і держав,* ***бо*** *на Сході Змія символізує добро і мудрість*, що засвідчує можливість трансформації залежної підрядної частини в головну, а головної – у залежну.

Семантико-синтаксична залежність відповідності / невідповідності передає зіставлення явищ у кількісному та якісному виявах. Її утворюють сполучники *що ... то*, *чим ... тим*: ***Що*** *більший гриб,* ***то*** *вища його ціна* («Дзеркало тижня», 2012); ***Чим*** *більше він* [Чіпка] *розповідав,* ***тим*** *більш похмурим ставало обличчя пана Вербовського...* (Д. Білий). Ця залежність у семантико-синтаксичному ярусі складнопідрядних конструкцій є результатом трансформації двох основних залежностей – причиново-наслідкової й зіставної.

Вихідні предикатні семантико-синтаксичні залежності мають функційно-семантичне ускладнення. Підрядні сполучники передають п'ять семантико-синтаксичних функцій: об'єктно-темпоральну, об'єктно-причинову, об'єктно-цільову, темпорально-умовну та причиново-цільову. Об'єктно-темпоральну залежність зреалізовано у складнопідрядних конструкціях з опорними дієслівними предикатами внутрішнього стану, почуття, сподівання, віри, подиву, що формують об'єктний поширювач, і сполучними словами *доки*, *допоки*, *коли*, які позначають темпоральність: ...[агрономові] <...> *доводиться сидіти отак без діла й* ***чекати, доки*** *по тебе пришлють машину з фанерною будкою на кузові, а то й просто самоскид* (П. Загребельний). Об'єктно-причинова залежність виражена співвідносним словом *те* з прийменником *залежно від* у головній частині та компонентами *що, скільки, наскільки* в підрядній частині: ...[Юрій Сергійович] *ставив оцінки* ***залежно від того, що*** *ти одержав з іншого, попереднього предмета* (А. Дімаров); ***Залежно від того, скільки*** *нафти протече за день через мою пустиню, мені платять ту або іншу суму доларів* (П. Загребельний). Об'єктно-цільову залежність утворює семантично нівельоване співвідносне слово *те* в західному відмінку з прийменником *на*, родовому відмінку з прийменником *заради* та сполучниками *щоб, щоби, аби*: *Два життя склалося* ***на те, щоби*** *повністю відкупити твоє власне* (О. Забужко); ***Заради того, щоб*** *одвернути смерть від Русі, прийшов він* [Святослав] *сюди з військом своїм* (С. Скляренко). Темпорально-умовну

залежність виокремлено у складнопідрядних реченнях, у головній частині яких наявне співвідносне слово *тоді*, а в залежній підрядній – сполучний засіб *коли*, що має подвійне семантичне навантаження – часове й умовне: *Найдивніше ж починалося* ***тоді, коли*** *Золоторукий починав говорити* (П. Загребельний). Причиново-цільову залежність формують сполучники *аби*, *бо*, *щоб*: *– Я любий, не спала,* ***аби*** *не прогаяти сонячну мить* (П. Мовчан).

На противагу детермінантним складнопідрядним реченням, де підрядний детермінантний зв'язок поєднує підрядні частини з головною частиною загалом, прислівні частини складнопідрядних речень із прислівними підрядними частинами залежать від опорних слів головної частини. Ці речення за своєю семантико-синтаксичною організацією подібні до простих речень. У складнопідрядних реченнях із прислівними підрядними частинами виокремлено придієслівну з'ясувально-об'єктну семантико-синтаксичну залежність, придієслівну локативну семантико-синтаксичну залежність, прикомпаративну порівняльно-об'єктну семантико-синтаксичну залежність, приіменникову атрибутивну семантико-синтаксичну залежність, прислівно-кореляційну семантико-синтаксичну залежність займенниково-співвідносного типу.

До визначальних елементів придієслівних складнопідрядних речень із придієслівною з'ясувально-об'єктною семантико-синтаксичною залежністю належить опорне дієслово в головній частині та його правобічна (найчастіше) об'єктна підрядна частина. Опорними можуть бути дієслова мовлення: *говорити*, *казати*, *кричати*, *мовити*, *оповідати*, *розповідати*, *читати*, *шептати*, *оголошувати*, *передавати*, *повідомляти*, *зауважувати*, *зазначати* й ін.; дієслова думки, розумової діяльності: *думати*, *гадати*, *вважати*, *розуміти*, *міркувати*, *збагнути*, *знати*, *з'ясовувати*, *пам'ятати*, *пояснити*, *усвідомлювати*, *передбачати* та под.; дієслова волевиявлення, спонукання: *вимагати*, *наказувати*, *прохати*, *забороняти*, *наполягати*, *радити*, *хотіти*, *прагнути* й ін.; дієслова сприймання, відчуття: *бачити*, *помічати*, *слухати*, *спостерігати*, *чути*, *відчувати* та ін.; дієслова на позначення позитивного або негативного ставлення до когось / чогось, внутрішнього стану й почуття: *боятися*, *вірити*, *любити*, *кохати, надіятися*, *радіти*, *сподіватися* тощо (СУМ, 1970 – 1980). Підрядну частину з опорним дієсловом найчастіше поєднує асемантичний сполучник *що*: *Олександр Мірошниченко восени* ***розповідав, що*** *приватних театрів у Києві чотири: «Міст», «Дах», «Вільний театр» та «Абетка»* («Український тиждень», 2010); [Ярослав] *Тепер навіть* ***радів, що*** *все склалося саме так...* (М. Мартинюк). Цю ж функцію виконують сполучники *щоб* (*щоби*), *як*, *мов*, *немов*, *наче*, *неначе*, *ніби* й сполучні слова *хто*, *що*, *який*, *котрий*, *чий*, *де*, *куди*, *звідки*, *коли*, *як*, *чому*, *навіщо* та ін.: *Я ось тільки недавно* ***згадав, як*** *ми сиділи в мого брата на Русанівці...* («Дзеркало тижня», 2015); *Остап* ***зрозумів, звідки*** *йде дивний звук* (Д. Білий).

Придієслівні локативні складнопідрядні речення з придієслівною локативною семантико-синтаксичною залежністю виражають просторові відношення за допомогою сполучних слів *де*, *куди*, *звідки* (*звідкіля*, *звідкіль*). Складнопідрядні речення, підрядні частини яких підпорядковуються опорним дієслівним предикатам із семантикою місцеперебування: *бути, вилежати, висидіти, вистояти, відлежати, відсидіти, відстояти, жити, залишатися, залишитися, залежатися, засидітися,*

застоятися, з'явиться, лежати, мешкати, опинитися, опинятися, перебувати, перебути, полежати, посидіти, постояти, поселитися, проживати, пролежати, просидіти, промешкати, простояти, розташуватися, розташовуватися, сидіти, стояти, юртитися, юртуватися, таборитися, отаборитися, таборувати, отаборитися, табунитися та ін. (СУМ, 1970 – 1980) передають значення місця, напр.: *Верби* ***стоять, де*** *починається село*; *Ми* ***сидимо, де*** *сонячно і тепло*. Складнопідрядні речення, підрядні частини яких підпорядковуються опорним дієслівним предикатам руху: *бігти, брести, бродити, відступати, відходити, відшкандибати, вилетіти, вилітати, відлетіти, відлітати, втікати, домчати, долітати, долізти, долетіти, докульгати, доїхати, доїздити, доїжджати, заїжджати, заїздити, заїхати, залетіти, залітати, їздити, їхати, мчати, наїхати, прибувати, простувати, прямувати, ходити* тощо й опорним дієслівним предикатам переміщення: *везти, водити, возити, волочити, доставляти, доносити, носити, переміщати, пересувати, послати, транспортувати, тягати* та под. (СУМ, 1970 – 1980) виражають значення напрямку руху: *Ми* ***підемо, де*** *трави похилі*... (А. Малишко); ...*балакун <...>* ***лізе, куди*** *й не просять* (О. Гончар).

Прикомпаративні порівняльно-об'єктні складнопідрядні речення з прикомпаративною порівняльно-об'єктною семантико-синтаксичною залежністю побудовані за моделлю простого речення з предикатами-компаративами, що зумовлюють два залежні компоненти й описово позначають один із об'єктів порівняння за допомогою семантичного сполучника *ніж* (*аніж*): ...*він* [Іван Мстиславич] *у складних межових обставинах* ***був*** *далеко* ***рішучішим***, ***ніж*** *його двоюрідний родич* (М. Мартинюк). Крім компаратива, у головній частині складнопідрядних речень із прикомпаративною порівняльно-об'єктною семантико-синтаксичною залежністю функціонують також лексеми *інакший*, *інший*. У структурі таких слів виражено вказівку на порівняння: ...*навіть сам світ* ***став*** *якийсь* ***інший***, ***ніж*** *був* (Василь Барка).

Приіменникові атрибутивні складнопідрядні речення з приіменниковою атрибутивною семантико-синтаксичною залежністю охоплюють складнопідрядні речення з підрядним зв'язком непредикатних компонентів. Приіменникова атрибутивна семантико-синтаксична залежність репрезентована за допомогою сполучних слів *який*, *котрий*, *чий*, *хто*, *що*, *де*, *куди*, *звідки*, *коли*: *А свічка тріпотить світанком,* ***котрий*** *наш правнук днем назве* (В. Стус); *Прагнула розпалити в ладові сердечний вогонь,* ***що*** *здатен спопелити...* (М. Мартинюк).

Прислівні складнопідрядні речення з прислівно-кореляційною семантико-синтаксичною залежністю займенниково-співвідносного типу репрезентують такі складнопідрядні речення, у яких підрядна частина залежить від співвідносного займенникового слова головної частини, наповнюючи його відповідним семантичним змістом. У цих реченнях маємо специфічний різновид прислівного підрядного зв'язку – прислівно-кореляційний. Своєрідність займенниково-співвідносних складнопідрядних речень полягає в тому, що семантика опорного співвідносного займенникового слова в головній частині збігається із семантикою підрядної частини. Характерну ознаку складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу становить симетричність структур співвідносних займенникових слів і семантично однорідних із ними сполучних слів у підрядній

частині (*той… хто, той… що, такий… що, такий… який, так… як, там… де, туди… куди, звідти… звідки, тоді… коли, доти… доки* й под.), які експлікують прислівно-кореляційну семантико-синтаксичну залежність займенниково-співвідносного типу: *Що ж, бідний* ***той, хто*** *так і не збагне щасливих смутком любим* (С. Йовенко).

У четвертому розділі **«Диференціація похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у простих ускладнених реченнях»** з'ясовано суть поняття *похідна предикатна семантико-синтаксична залежність*, установлено склад похідних предикатних синтаксем у структурі простих ускладнених речень, обґрунтовано принципи їх диференціації та цілісно досліджено похідні предикатні семантико-синтаксичні залежності, сформовані на базі вихідних семантико-синтаксичних предикатних залежностей складнопідрядного речення, з'ясовано семантичну специфіку ускладнення похідних семантико-синтаксичних залежностей.

Похідна предикатна семантико-синтаксична залежність виражає здатність прийменниково-відмінкових форм адвербіального типу залежати від ознакового компонента. Спорідненість простого ускладненого речення зі складним засвідчує семантико-синтаксична похідність простого ускладненого речення від складнопідрядного речення з детермінантними підрядними частинами. Прості ускладнені конструкції утворені внаслідок трансформаційних семантико-синтаксичних процесів, яких зазнають складнопідрядні речення з детермінантними підрядними частинами.

Темпоральна семантико-синтаксична залежність між елементарними простими реченнями охоплює одночасність або різночасність подій, явищ і визначає їхні кількісно-часові вияви, представлені семантичними й морфологічними або морфолого-синтаксичними варіантами. Її експлікують темпоральні синтаксеми у формі невласне-іменникових лексем (назви часових понять, віддієслівні та відприкметникові деривати), співвідносні з підрядними темпоральними частинами складнопідрядного речення. Темпоральні форми *в* (*у*) + зн. в., *в* (*у*) + місц. в., *з* + ор. в., *за* + ор. в., *за* + ор. в., *на* + зн. в., *на* + місц. в., *при* + місц. в., *серед* + род. в., *посеред* + род. в., *о* (*об*) + місц. в., *впродовж* + род. в., *наприкінці* + род. в., *протягом* + род. в., *під час* + род. в., *одночасно з* + ор. в., *у процесі* + род. в. протиставлені формам *близько* + род. в., *перед* + ор. в., *напередодні* + род. в., *проти* + род. в., *над* + зн. в., *раніше* (*раніш*) + род. в., *до* + род. в., *по* + зн. в., *після* + род. в., *опісля* + род. в., *по* + місц. в., *через* + зн. в., *вслід за* + ор. в., *слідом за* + ор. в., *пізніше* (*пізніш*) + род. в., *між* + ор. в., *поміж* + ор. в. і под. відповідно за ознакою одночасності / різночасності формують темпоральну семантико-синтаксичну залежність. Прийменниково-відмінкові форми є найпродуктивнішими реалізаторами темпоральної залежності: *Я, пригадую, вперше почув цю назву десь* ***у шість*** *або* ***сім років*** (Ю. Андрухович) ← *Коли мені було шість чи сім років, я, пригадую, вперше почув цю назву*; *Звичайно на кораблях* ***під час аварії*** *перше місце на рятувальних човнах дають жінкам і дітям* (Б. Антоненко-Давидович) ← *Коли починається аварія, перше місце на рятувальних човнах дають жінкам і дітям*.

Причинова семантико-синтаксична залежність віддзеркалює причиново-наслідкову семантико-синтаксичну залежність у структурі складнопідрядного

речення, що слугує для простого ускладненого речення вихідною одиницею. Її виражають причинові синтаксеми – похідні предикатні мінімальні компоненти, сформовані з трансформованого в субстантивний компонент вихідного предиката й аналітичної синтаксичної морфеми-прийменника як показника семантико-синтаксичних залежностей між елементарними простими реченнями. У сучасній українській літературній мові домінантою експлікації причинового значення є прийменник *через*: *Він* [Отава] *завжди боявся жінок* ***через*** *їхню* ***балакучість***... (П. Загребельний) ← *Він* [Отава] *завжди боявся жінок, тому що вони балакучі.*

Семантико-синтаксична залежність мети виражена синтаксемами, що окреслюють часовий проміжок відносного майбутнього. Для функції мети характерні семантичні диференційні ознаки наступності в плані темпоральної перспективи, гіпотетичної модальності, бажаності, характеру дії, процесу, явища як бажаного наслідку: ...*Микола Степанович, за криничанською звичкою, всіляко намагався зменшити авторський гонорар* ***задля здешевлення*** *української книжки* (Б. Антоненко-Давидович); ← *Микола Степанович, за криничанською звичкою, всіляко намагався зменшити авторський гонорар для того, щоб українська книжка була дешевшою.* Синтаксеми мети реалізовані в семантичних, морфолого-синтаксичних та морфологічних варіантах, виражених за допомогою прийменників *для*, *на*, *з метою*, *під*, *по*, *за*, *в*, *про*, що поєднані з предикатними іменниками або інфінітивами, прийменниками *задля*, *ради*, *заради*, *в ім'я* з родовим відмінком номінативів, а також формами *для* + род. в., *з метою* + род. в. *на* + зн. в., *під* + зн. в., *по* + зн. в., *за* + ор. в., *задля* + род. в., *ради* + род. в., *заради* + род. в., *в ім'я* + род. в. *в* + зн. в. і *про* + зн. в.

Семантико-синтаксичну залежність умови характеризують диференційні ознаки передування в плані темпоральної перспективи, гіпотетичної й реальної модальності (можливості), окремої дії, що створює наслідок. Залежність умови співвідносна із залежністю умови в семантико-синтаксичній структурі складнопідрядних речень із підрядними умовними частинами та виражена умовними синтаксемами. Умовну залежність репрезентують два типи – реальна модальність і гіпотетична модальність. Умовна залежність утворена спеціалізованими морфолого-синтаксичними варіантами. Їхнім типовим репрезентантом є форма *при* + місц. в., а також форми *в разі* + род. в., *на випадок* + род. в., *за умови* + род. в: *До того ж* ***при*** *такій глобальній* ***оптиці*** *корегуються пропорції власних проблем* (Л. Костенко) ← *Якщо є така глобальна оптика, то коригуються пропорції власних проблем*; *Сусіди півголосом радили Нечипоренкові* ***при появі*** *на сцені Григорія Матвійовича підвестися з свого місця і, стоячи, зааплодувати...* (П. Загребельний) ← *Якщо з'явиться на сцені Григорій Матвійович, то Нечипоренкові треба підвестися з свого місця і, стоячи, зааплодувати.* До засобів вираження умовної семантико-синтаксичної залежності входить і дієприслівник як морфологічний варіант умовної синтаксеми: *Доведеться повертатись додому,* ***не виконавши*** *одного наказу Сірка* (Володимир Малик) ← *Якщо не виконаю одного наказу Сірка, то доведеться повертати додому.*

Допустова семантико-синтаксична залежність ґрунтується на всіх різновидах релятивної темпоральної перспективи – одночасності й різночасності (часової попередності та наступності). Диференційні ознаки допустового значення – це реальна модальність і спосіб окремої дії, що суперечить повідомлюваному

наслідкові. Допустову семантико-синтаксичну залежність виражають допустові синтаксеми, що перебувають на семантичній площині, пов'язаній із градацією значення допустовості – від нейтрального ступеня її вияву до чіткого семантичного акцентування. У сучасній українській літературній мові допустова залежність зреалізована морфолого-синтаксичними варіантами, пов'язаними з вихідними для них підрядними допустовими частинами складнопідрядних речень. Це форми *незважаючи на* + зн. в., *попри* + зн. в., *всупереч* + дав. в., *наперекір* + дав. в., *при* + місц, в. і *незалежно від* + род. в.: *Довкола неї* [сіялки] *серед полину й лободи,* ***незважаючи на*** *пізню* ***осінь,*** *проросли колоски самосійного жита* (В. Шкляр) ← *Хоч була пізня осінь, довкола неї* [сіялки] *серед полину й лободи проросли колоски самосійного жита*; *Українська мова вижила* ***попри заборони***, ***переслідування,*** *зневажливе* ***ставлення****, підступні* ***дії*** (І. Вихованець) ← ***Українська мова вижила,*** *хоч були* ***заборони, переслідування,*** *зневажливе* ***ставлення,*** *підступні* ***дії.***

Порівняльна залежність репрезентує уподібнення одного явища іншому та виражена порівняльними синтаксемами зі специфічною семантикою, морфологічним оформленням, формально-синтаксичною й комунікативною позицією в простому ускладненому реченні. Її репрезентують порівняльні синтаксеми – здебільшого порівняльні звороти, сформовані двома різновидами: а) порівняльні сполучники *як, ніби, мов, наче, неначе, неначебто* та повнозначне слово (найуживаніший засіб), напр.: *І янгол величний з зорею на чолі,* ***Мов хмарка*** *прозора, поплине, Сіяючи світлом одвічної волі, До місяця вгору полине* (Леся Українка) ← *І янгол величний з зорею на чолі,* ***Мов поплине хмарка*** *прозора, поплине, Сіяючи світлом одвічної волі, До місяця вгору полине*; б) сполучники *так само як*, *подібно як* та ін., напр.: *– Гепатит А,* ***так само як і гепатит Е,*** *передається через забруднений посуд, воду, руки...* («Дзеркало тижня», 2008) ← *Гепатит А передається через забруднений посуд, воду, руки,* ***так само як і гепатит Е*** *передається через забруднений посуд, воду, руки*. Порівняльну залежність у позиції порівняльних адвербіальних синтаксем експлікують: 1) форма орудного відмінка іменника: *Хай* ***морем*** *золотим пшениця Затопить землю кам'яну* (Д. Павличко) ← *Хай пшениця Затопить землю кам'яну, неначе* ***море*** *золоте затоплює землю*; 2) прислівникова форма з *по-*: *...Лена <...>* ***по-котячому,*** *боком пригорнулася до мене...* (У. Самчук) ← *Лена боком пригорнулася до мене, як пригортається кіт*; 3) прийменниково-відмінкові форми *подібно до* + род. в., *порівняно з* (*поряд з*) + ор. в.: *Гілки тріщать,* ***подібно до*** *стрілянини з полкових рушниць* (Василь Барка); ← *Гілки тріщать, неначе тріщить стрілянина з полкових рушниць.*

Семантико-синтаксична залежність відповідності / невідповідності визначає структуру залежностей між двома подіями, одна з яких відображає явище, пов'язане з певним наслідком іншої ситуації, вираженої реченнєвою конструкцією. Залежність відповідності / невідповідності експлікують субстанційні компоненти, поєднані спільним для них стосунком до часової перспективи – часової попередності, а також планом реальної модальності. Єдина їхня диференційна ознака – характер події, що відповідає наслідкові (семантика відповідності) або характер події, який не відповідає наслідкові (семантика невідповідності). Залежність відповідності / невідповідності сформована прийменниково-відмінковими формами *відповідно до* +

род. в., *з* + род. в., *залежно від* + род. в., *у світлі* + род. в., *у дусі* + род. в., *згідно з* + ор. в., *за* + ор. в., *з* (*із*) + ор. в., напр.: ***...чим** далі від столиці, тим гірші умови утримання* (О. Вахній) → ***Із віддаленням** від столиці гірші умови для утримання*.

У простих неелементарних реченнях семантичне ускладнення похідних семантико-синтаксичних залежностей спричинене модальними синтаксемами *Дивно, **звичайно**, віднині землю лишити обжиту* (В. Стус); ***...щоправда**, донька в голубому в клітинку переднику проходила тут з прозорим блакитним кухлем...* (А. Мойсієнко); атрибутивними синтаксемами: ***Сумний** та **невеселий** блукав садом **молодий** лицар **Андрусь*** (Ю. Винничук) ← *Андрусь **був молодий** + Андрусь **був сумний** + Андрусь **був невеселий***; ***...хліба** вже **дозріли** й просяться під серп* (Ю. Мушкетик) ← ***Дозрілі хліба** просяться під серп* і вокативними синтаксемами: ***...сестро**, принеси мені глечик води із джерела* (Р. Іванченко) ← *Я попросив сестру, щоб вона принесла мені глечик води із джерела.*

У п'ятому розділі **«Основні вияви семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних реченнях»** обґрунтовано поняття *семантико-синтаксична взаємозалежність*, досліджено семантико-синтаксичні взаємозалежності у складносурядних реченнях із семантичними сполучниками, виокремлено та проаналізовано зіставну, протиставну, розділову, приєднувальну, градаційну й обмежувальну семантико-синтаксичні взаємозалежності, окреслено різновиди семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних реченнях з асемантичними сполучниками в однотипних і різнотипних частинах, вирізнено та системно досліджено темпорально-темпоральну, причиново-наслідкову й умовно-наслідкову взаємозалежності.

На відміну від формально-синтаксичної взаємозалежності між підметом і присудком у простому семантично елементарному та простому ускладненому реченнях, семантико-синтаксична взаємозалежність пов'язує у складносурядну конструкцію предикативні частини. Її засвідчують семантичні сурядні сполучники, видо-часові дієслівні форми й конкретне лексичне наповнення компонентів предикативних структур.

Залежно від значень семантичних сполучників у складносурядних реченнях виділяємо шість типів семантико-синтаксичних взаємозалежностей: 1) зіставна семантико-синтаксична взаємозалежність, репрезентована семантичним сполучником *а* в зіставній функції: *Всюди, в конюшині й по дорозі, виспівували коники, **а** десь у глибині розпеченого неба не замовкав, а лише на якусь хвильку пригасав спів жайворонка* (М. Жулинський); 2) протиставна семантико-синтаксична взаємозалежність, експлікована за допомогою семантичних сполучників *а, але, та* (у значенні *але*), *проте, однак, зате*: *Тепер в Україні газ коштує тільки удвічі дешевше, аніж у Європі, **та** все ж ситуація порівняно з передовими країнами, наприклад, Японією, значно різниться* («Дзеркало тижня», 2009); 3) розділова семантико-синтаксична взаємозалежність, виражена семантичними сполучниками *або, чи, або... або, чи... чи, то... то, не то... не то, чи то... чи то*, що ґрунтуються на двох суміжних значеннях: а) значенні несумістності явищ (реального вияву одного з явищ): ***...або** ми збережемо наше виробництво, **або** його поглинуть сильніші конкуренти* («Дзеркало тижня», 2009) і б) значенні чергування явищ: ***То** заважає Захід, **то** заважає Схід* («Українська правда», 2009); 4) приєднувальна семантико-

синтаксична взаємозалежність, репрезентована семантичними сполучниками *та й, а також, причому*, напр.: *Трансильванія взагалі пахла нафтою, **та й** усе на світі пахло нею* (Ю. Андрухович); 5) градаційна семантико-синтаксична взаємозалежність, виражена семантичними сполучниками *не тільки... а й, не тільки... але й, не лиш... а й, не лише... а й, не лиш... але й, не лише... але й, не лише... а ще й, не лишень... а й, не лише... а ще й*, напр.: *...кредит **не тільки** вичерпався, **а й** сама влада вже є некредитоспроможною* («Українська правда», 2009); 6) обмежувальна семантико-синтаксична взаємозалежність, зреалізована сполучником *і* та сполучниковими елементами *тільки, лише*, напр.: *Геологорозвідувальні роботи розпочалися 1976 року, **і тільки** через п'ять років було отримано результати промислового напливу нафти та газу* («Дзеркало тижня», 2007); *Протягом останніх двох років майже вся сума грошової емісії в Україні спрямовувалася на викуп валюти, **і лише** 5–10% використовувалося для рефінансування банків* («Дзеркало тижня», 2009).

У складносурядному реченні з асемантичними сполучниками семантико-синтаксична взаємозалежність має три різновиди: 1) темпорально-темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність; 2) причиново-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність; 3) умовно-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність.

Темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність зафіксована у складносурядних реченнях як семантичному різновиді єднальних складносурядних речень. Їх основу формує семантика часової симетрії (репрезентація подій предикативних частин, які паралельно відображають одночасні події) або часової асиметрії (неповний паралелізм подій предикативних частин, що виражають неодночасну реалізацію ситуацій). У структурі складносурядного речення темпорально-темпоральна взаємозалежність представлена двома різновидами, що репрезентують: а) одночасність, паралельність перебігу дій, процесів, станів, позначену видо-часовими формами дієслова: *Літо бабине тобі фату снує, І вінок плете осінній ранок* (Л. Назарчук); *А з-над озер тумани сонні Бредуть ліниво, як воли, І дід вусатий на ослоні Плете із лика постоли* (О. Богачук); б) послідовність вираження перебігу дій, процесів, станів, передану різноманітними комбінаціями видо-часових форм і комунікативним вираженням предикативних центрів: *Очі примружила, і в вузьких щілинах зіниці поблискують палахкотючими вуглячками* (Є. Гуцало); *У ранню ж осінь впали стиглі весни, І пахне, пахне незбагненно трепетна земля* (І. Вихованець). Темпорально-темпоральна взаємозалежність між предикативними частинами у складносурядному реченні, на противагу темпоральній залежності у складнопідрядному реченні, має двобічний вияв і семантичну симетрію. Складносурядні речення з темпорально-темпоральною взаємозалежністю належать до речень відкритої структури. Їм властиві такі формально-синтаксичні ознаки: 1) необмеженість сурядного ряду; 2) сполучниковий і безсполучниковий зв'язки. Предикативні частини, що виражають темпорально-темпоральну взаємозалежність, мають вільний порядок розміщення, пор.: *І українцем я живу В краю Шевченка і Богдана, І європейцем я живу В краю Шевченка і Богдана* (П. Мах) → *І європейцем я живу В краю Шевченка і Богдана, І українцем я живу В краю Шевченка і Богдана*. Семантико-синтаксична ознака

складносурядних конструкцій із темпорально-темпоральною взаємозалежністю складових предикативних частин виражає єднальні взаємовідношення. Предикативні частини поєднані єднальними сполучниками *і* (*й*), *та* (у значенні *і*), *і ... і, та ... та, ні ... ні, ані ... ані*, напр.: *Стоять сухі кукурудзи, **й** сухе волоття суше просо* (М. Вінграновський); *І спересердя Хмари хтось Прогупує, **Та** гнівно ляскають Білясті батоги* (В. Стус). Відтінок значення послідовності дії в загальне єднальне значення вносить другий сполучниковий компонент в одній із предикативних частин складносурядного речення, виражений поєднанням сполучника ***і*** з прислівниками: а) ***і тоді***: *Залишаються якісь грані, штрихи, нюанси, передані досить наближено, абстрактно, спрощено, **і тоді** вступає в дію закон запозичення* (О. Рисак); б) ***і потім***: *А думати вже ніколи було, **і потім** землі, бачите, скілечки лишилось…* (О. Довженко); в) ***і одразу***: *...кресnуло дівча й по нашому школярському гуртику карим своїм оком, **і одразу** ж після цього Настусин погляд, як і материн, пірнув кудись у степ...* (О. Гончар).

Причиново-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність зреалізована у складносурядних реченнях, предикативні частини яких поєднані асемантичним сполучником *і* та його варіантами: *Мені щось наробила сила зла – **Й** наївність не угору – вниз росла* (І. Вихованець); *Я розпускала косу, і волосся вкривало мене аж до пояса* (Г. Пагутяк). Ці складносурядні речення споріднені зі складнопідрядними конструкціями, для них характерний фіксований порядок предикативних частин, між якими наявна причиново-наслідкова взаємозалежність. У складнопідрядних реченнях маємо причинову залежність, що виражає причину, та наслідкову залежність, яка реалізовує наслідок. У складносурядних конструкціях причина й наслідок двобічні, тому виокремлено причиново-наслідкову взаємозалежність, що цілком функційно виявлена: перша виражає причину, друга – наслідок. У сурядній частині, яка містить указівку на наслідок, зафіксовано сполучник *і* та поєднані з ним прислівник, частку чи модальне слово: а) ***і тому***, напр.: *Я вмію слухати, **і тому** люди легко прихиляються до мене* (С. Андрухович); б) ***і через те***, напр.: *Але Соломон не відповідав, і **через те** «дискусія» зав'яла* (Іван Багряний); в) ***і від того***, напр.: *Він стиснув на скронях долоні, **і від того** його біляве волосся наїжачилось угорі...* (Б. Антоненко-Давидович); г) ***і вже***, напр.: *Вона* [осінь] *теж даленіє і даленіє, **і вже** тільки кігтики спогадів дряпають мою душу* (Л. Костенко); ґ) ***і отже***, напр.: *За законом відбивання кут відбивання також дорівнює φ, **і отже**, кут між падаючим і відбитим променями дорівнює 2 φ* (М. Дідович); д) ***і ось***, напр.: *Мову про ці кошти вели не один рік, **і ось** нарешті вдалося залучити їх до Тернопілля* («Віче», 2010).

Складносурядні речення, у яких виражено умовно-наслідкову взаємозалежність, трансформовані зі складнопідрядних речень із підрядними умови, пор.: *А якщо зараз складемо зброю – то це вже на віки вічні* (В. Шкляр) → *Зараз складемо зброю – і це вже на віки вічні.* Другий сполучниковий компонент, виражений прислівником ***тоді***, надає умовно-наслідкового відтінку загальному єднальному значенню, пор.: *Рибалки таптешні виходять на нічний промисел з вогнями в човнах, **і тоді** рибки самі на тебе летять...* (О. Гончар) ← *Якщо рибалки таптешні вийдуть на нічний промисел з вогнями в човнах, то рибки самі на тебе летять*. Складносурядні конструкції з умовно-наслідковою залежністю, що

утворені внаслідок деривaційних відношень з іншими різновидами речень, є реченнями закритої структури зі сполучником *і*.

За основу розмежування різновидів семантико-синтаксичних взаємозалежностей узято семантичне наповнення предикативних частин складносурядного речення й на цій підставі простежено регулярність співвідношення семантики його предикативних частин. Сурядні частини у складносурядних реченнях поєднані асемантичним сполучником *і* (*й*), *та* (у значенні *і*). Сполучник *і* з його фонетичним варіантом *й* є найпоширенішим. Він репрезентований у всіх функційних стилях сучасної української літературної мови.

Предикативні частини у складносурядних реченнях, що виражають темпорально-темпоральну, причиново-наслідкову й умовно-наслідкову семантико-синтаксичні взаємозалежності, поєднані асемантичними сполучниками, мають відмінну від складносурядних речень із семантичними сполучниками синтаксичну організацію. Асемантичні сполучники лише з'єднують сурядні частини, вираження семантико-синтаксичних взаємозалежностей припадає на предикативні частини складносурядного речення. Семантико-синтаксичні взаємозалежності сформовані структурними типами предикативних частин і їхнім семантичним наповненням.

Результати дослідження узагальнено в таких основних **висновках.**

У проблематиці синтаксису залежностей одне з центральних місць належить семантико-синтаксичній залежності, що експлікує особливості семантико-синтаксичної структури речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці сучасної української літературної мови.

Семантико-синтаксична залежність компонентів семантико-синтаксичної структури простого семантично елементарного речення – це їхня здатність залежати від ознакового слова, яку в складних конструкціях виражають сполучники й сполучні слова, у простих ускладнених реченнях – прийменники. Семантико-синтаксичний рівень реченнєвої конструкції вможливив аналіз особливостей семантичного вираження компонентів речення та співвідношення їхньої форми й змісту.

Структурна організація простого семантично елементарного речення і його компонентів зумовлена передусім семантикою предиката та його здатністю вмотивовувати семантико-синтаксичну залежність. У розмежуванні субстанційних семантико-синтаксичних залежностей вихідним принципом слугують три основні класи предикатних одиниць: 1) предикати дії; 2) предикати процесу; 3) предикати стану. Предикати стану охоплюють предикати всеохопного стану, якісного стану, кількісного стану й стану-відношення.

Субстанційні семантико-синтаксичні залежності зреалізовані в простому семантично елементарному реченні. Вони мають такі різновиди: залежність суб'єкта дії; залежність суб'єкта процесу; залежність суб'єкта стану, що об'єднує залежність суб'єкта всеохопного стану, якісного стану, кількісного стану, стану-відношення; об'єктна, адресатна, інструментальна та локативна семантико-синтаксичні залежності. Ці різновиди субстанційних семантико-синтаксичних залежностей зумовлені предикатами різних семантичних класів і виражені синтаксемами у відмінкових та прийменниково-відмінкових варіантах.

Предикати дії вмотивовують семантико-синтаксичну залежність суб'єкта дії. Їхнє функційне оточення – субстантивні компоненти, що перебувають у семантико-синтаксичній залежності від конкретного предиката. Семантичний потенціал предикатів дії визначає кількість субстанційних компонентів і впливає на їхню значеннєву диференціацію. Семантико-синтаксична залежність суб'єкта дії властива реченнєвим структурам із предикатами дії десятьох найтиповіших моделей ($\mathbf{S_{act} + P_{v(act)}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + L}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$).

Семантико-синтаксичну залежність суб'єкта процесу зумовлюють дієслівні предикати на позначення процесу в конструкції $\mathbf{S_{pr} + P_{v(pr)}}$, за винятком деяких предикатів процесу (процес чекання), що утворюють конструкцію $\mathbf{S_{pr} + P_{v(pr)} + O_{pr}}$, та предикати процесу-локативності в конструкції $\mathbf{S_{pr} + P_{v(pr)} + L}$. Семантико-синтаксична залежність суб'єкта процесу визначає істоту або предмет, що не створює процес, не спричинює його перебігу, а є його пасивним носієм. Лексичний діапазон вираження семантико-синтаксичної залежності суб'єкта процесу охоплює вісім семантичних груп.

Семантико-синтаксичну залежність суб'єкта стану визначають предикати стану, що в предикатній системній організації становлять своєрідну групу, пов'язану із синтаксичними та морфологічними ознаками, у чотирьох типах конструкцій ($\mathbf{S_{st} + P_{v(st)}}$, $\mathbf{S_{st} + P_{v(st)} + O_{st}}$, $\mathbf{S_{st} + P_{adv(st)}}$, $\mathbf{S_{st} + P_{adv(st)} + O_{st}}$), які, крім суб'єктної, іноді мають об'єктну залежність.

Семантико-синтаксичну залежність суб'єкта всеохопного стану зумовлюють предикати, що позначають пору року, часовий проміжок доби, стан природи й функціонують у конструкції з нульовим вираженням семантико-синтаксичної залежності суб'єкта всеохопного стану ($\mathbf{P_{v(all\text{-}ar)}}$), мають синонімічні типи з предикатами тотожної семантики, у яких спостерігаємо експліцитне вираження суб'єктної семантико-синтаксичної залежності.

Семантико-синтаксичну залежність суб'єкта якісного стану вмотивовують предикати якісного стану, що виражають постійну ознаку предмета, цілісність, відносну незмінність. Залежність суб'єкта якісного стану зреалізована субстанційними синтаксемами, які мають ознаку власне-предметності, і наявна в трьох реченнєвих конструкціях $\mathbf{S_{qual.st} + P_{adj(qual.st)}}$, $\mathbf{S_{qual.st} + P_{adj(qual.st)} + O_{qual.st}}$, $\mathbf{S_{st} + P_{adj(qual.st)} + O_{qual.st} + Ad_{qual.st}}$.

Залежність суб'єкта кількісного стану охоплюють відповідно залежності суб'єкта означено-кількісного стану, суб'єкта кількісно-вікового стану, суб'єкта неозначено-кількісного стану в конструкції $\mathbf{S_{quant.st} + P_{num\ (quant.st)}}$.

Семантико-синтаксичну залежність суб'єкта стану-відношення зумовлюють предикати стану-відношення, виражені прислівниками й прикметниками вищого та найвищого ступенів. Вона поширена переважно на назви істот, рідше – предметів і зреалізована в конструкціях $\mathbf{S_{st\text{-}rel} + P_{adv\ (st\text{-}rel)} + O_{st\text{-}rel}}$ і $\mathbf{S_{st\text{-}rel} + P_{advj(st\text{-}rel)} + O_{st\text{-}rel}}$.

Об'єктна семантико-синтаксична залежність найпоширеніша серед субстанційних залежностей і разом із суб'єктною залежністю посідає центральне місце в структурі простої семантично елементарної конструкції. Її зумовлюють предикати різних семантичних груп у реченнєвих конструкціях десятьох

найтиповіших моделей ($\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O}$, $\mathbf{S_{st} + P_{adj(st)} + O_{st}}$, $\mathbf{S_{st} + P_{adv(st)} + O_{st}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + L}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v\,(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v\,(act)} + O_{act} + Ad_{act} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$).

Функційною особливістю адресатної семантико-синтаксичної залежності в базових синтаксичних конструкціях із дієслівним предикатом є те, що адресат виражений іменниками – назвами конкретних осіб і підпорядкований переважно предикатам дії, які істотно впливають на значення семантико-синтаксичного вияву адресатної залежності. У сучасній українській літературній мові адресатна залежність представлена в реченнєвих конструкціях п'ятьох найтиповіших моделей із предикатами дії ($\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + Ad_{act}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v\,(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$) та одній конструкції з предикатами якісного стану ($\mathbf{S_{qual.st} + P_{adj(qual.st)} + O_{qual.st} + Ad_{qual.st}}$).

Інструментальну семантико-синтаксичну залежність реалізує інструментальна синтаксема, породжена семантичними особливостями опорного предиката дії. Вона репрезентована синтаксемами зі значенням знаряддя дії й засобу дії в конструкціях п'ятьох найтиповіших моделей ($\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v\,act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{ac}}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$).

Локативна семантико-синтаксична залежність виражена компонентами з предметним значенням, що окреслюють місцеперебування, вихідний і кінцевий пункти руху та шлях руху. Її зумовлюють три розряди дієслівних предикатів: статичні, процесу й акціональні. Статичні предикати реалізовують експліцитну локативну залежність, предикати процесу та акціональні предикати – експліцитну / імпліцитну локативну залежність. Сукупність усіх функційних позицій локативної залежності реалізовано в конструкціях сімох найтиповіших моделей ($\mathbf{S_{pr} + P_{v(pr)} + L}$, $\mathbf{S_{pr} + P_{v(pr)} + L_1 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + L_1 + L_2 + L_3}$, $\mathbf{S_{act} + P_{v(act)} + O_{act} + Ad_{act} + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3}$).

Семантичне ускладнення субстанційних семантико-синтаксичних залежностей є наслідком об'єднання суб'єктних й об'єктних та суб'єктних й інструментальних залежностей.

Кожний ярус структури складного речення ґрунтується на відповідних типах залежностей між предикативними частинами. Вихідна предикатна залежність позначає підпорядкованість підрядної частини головній у складнопідрядному реченні за допомогою сполучників і сполучних слів. Її визначено як односпрямовану.

Темпоральна залежна підрядна частина складнопідрядного речення окреслює означену або неозначену тривалість часу, фази перебігу явищ, одночасність чи різночасність тощо. Залежну підрядну частину з темпоральною функцією приєднують до головної: 1) спеціальні сполучники, сполучні слова, що використовують для оформлення зв'язку між підрядною й головною частинами; 2) видо-часові форми предикатів. Темпоральну семантико-синтаксичну залежність у складнопідрядному реченні репрезентують підрядні частини трьох різновидів:

1) залежна підрядна частина, що вказує на час дії або стану, про які повідомлено в головній частині; 2) залежна підрядна частина, що визначає часову межу або тривання дії чи стану головної частини; 3) залежна підрядна частина, яка репрезентує швидку зміну послідовних дій або станів.

Причинова семантико-синтаксична залежність експлікує явище, детерміноване іншим явищем. Для неї характерні досить різноманітні семантичні різновиди: власне-причина, мотив, обґрунтування, підтвердження, доказ, свідчення, привід, зачіпка, поштовх, стимул тощо. Складнопідрядні речення з цією залежністю виражають власне-причинову й невласне-причинову семантико-синтаксичну залежності.

Семантико-синтаксичну залежність мети експлікують підрядні частини складнопідрядного речення із семантикою цілеспрямованості, призначення дії, процесу, стану, представлені в головній частині, і позначають бажаний наслідок, потенційний результат передумови, зафіксованої в підрядній частині, стимул та її мотив. Її зреалізовано двома типами: 1) підрядна частина залежить від семантичного навантаження головної частини й від лексичного наповнення предиката; 2) підрядна частина пов’язана з предикативним ядром головної частини опосередковано, через компонент, залежний від цього ядра.

Семантико-синтаксична залежність умови виражає реальну або нереальну умову, за якої дія, виражена в головній частині, відбулася або могла б відбутися. Її експлікують підрядні сполучники, що визначають реальну умову, спричинену реальним наслідком, і сполучники, які окреслюють нереальну умову, установлюють залежність ситуації від уявної умови, унаслідок чого ситуація постає нереальною. Значеннєві відтінки в підрядних залежних частинах уможливлюють виділити умовно-часову, умовно-причинову та умовно-допустову залежності. Семантика умовності в таких конструкціях – визначальна, а часові, причинові та допустові семантичні нашарування – додаткові.

Допустову семантико-синтаксичну залежність між підрядною допустовою й головною частиною у складнопідрядному реченні експлікують допустові сполучники, що зумовлюють два її значеннєві різновиди: 1) власне-допустову залежність; 2) невласне-допустову залежність.

Порівняльну семантико-синтаксичну залежність між порівняльною та головною частинами у складнопідрядному реченні виражають порівняльні сполучники двох семантичних різновидів: 1) порівняльні сполучники подібності, що майже рівнозначні, заміна одного сполучника іншим не змінює семантичного вираження залежної підрядної частини; 2) порівняльні сполучники, які поєднують тотожні ситуації, виражені в підрядній та головній частинах.

Наслідкова семантико-синтаксична залежність репрезентує наслідок дії або стану, про які йдеться в головній частині за допомогою складеного сполучника *так що*. Для деяких складнопідрядних речень характерна причиново-наслідкова залежність, що засвідчує можливість трансформації залежної підрядної частини в головну, а головної – у залежну.

Семантико-синтаксична залежність відповідності / невідповідності передає зіставлення явищ у кількісному та якісному планах. Предикативні частини виражають розвиток дії, зміну якісної ознаки, властиву одному суб’єктові або

різним суб'єктам і є результатом трансформації двох основних залежностей – причиново-наслідкової та зіставної.

Для вихідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей характерне функційно-семантичне ускладнення. Підрядні сполучники є виразниками п'ятьох семантико-синтаксичних функцій вихідних предикатних залежностей: об'єктно-темпоральної, об'єктно-причинової, об'єктно-цільової, темпорально-умовної та причиново-цільової.

Прислівну семантико-синтаксичну залежність репрезентують сполучники й сполучні слова, залежні від опорних слів головної частини складнопідрядного речення з прислівними підрядними частинами. Її диференційовано на придієслівну з'ясувально-об'єктну семантико-синтаксичну залежність, придієслівну локативну семантико-синтаксичну залежність, прикомпаративну порівняльно-об'єктну семантико-синтаксичну залежність, приіменникову атрибутивну семантико-синтаксичну залежність, прислівно-кореляційну семантико-синтаксичну залежність займенниково-співвідносного типу. Складнопідрядні речення з прислівною семантико-синтаксичною залежністю за своєю семантико-синтаксичною організацією подібні до простих речень.

Похідна предикатна семантико-синтаксична залежність означає здатність вторинного предиката залежати від ознакового компонента в простому ускладненому реченні за допомогою прийменника. Прості ускладнені речення з похідними предикатними семантико-синтаксичними залежностями в трансформаційному плані пов'язані зі структурою складнопідрядного речення й зберігають переважно відповідний різновид семантико-синтаксичної залежності між його предикативними частинами. Похідна предикатна семантико-синтаксична залежність є односпрямованою.

Наявність у простому ускладненому реченні модальних, атрибутивних та вокативних синтаксем засвідчує семантичне ускладнення похідних предикатних синтаксичних залежностей.

У семантико-синтаксичній структурі складносурядного речення репрезентоване функційне вираження взаємозалежності між двома ситуаціями (у семантично елементарних конструкціях). Семантико-синтаксична взаємозалежність – це здатність предикативних частин складносурядного речення бути взаємозалежними. На це вказують семантичні сурядні сполучники або тип предикативних частин у складносурядних реченнях з асемантичними сполучниками.

У складносурядному реченні із семантичними сполучниками семантико-синтаксична взаємозалежність має шість різновидів: 1) зіставна семантико-синтаксична взаємозалежність; 2) протиставна семантико-синтаксична взаємозалежність; 3) розділова семантико-синтаксична взаємозалежність; 4) приєднувальна семантико-синтаксична взаємозалежність; 5) градаційна семантико-синтаксична взаємозалежність; 6) обмежувальна семантико-синтаксична взаємозалежність. Тип семантико-синтаксичної взаємозалежності визначають семантичні сполучники сурядності: зіставні, протиставні, розділові, приєднувальні, градаційні й обмежувальні.

У складносурядному реченні з асемантичними сполучниками семантико-синтаксична взаємозалежність має три різновиди: 1) темпорально-темпоральна

семантико-синтаксична взаємозалежність; 2) причиново-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність; 3) умовно-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність, що розмежовані за семантичним наповненням його сурядних частин.

Складносурядні речення з темпорально-темпоральною семантико-синтаксичною взаємозалежністю сформовані з однотипних предикативних частин, а складносурядні речення з причиново-наслідковою й умовно-наслідковою семантико-синтаксичними залежностями – із різнотипних.

Дослідження процесів формування субстанційних семантико-синтаксичних залежностей у базових конструкціях, вихідних і похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у складних та ускладнених структурах, семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних реченнях посприяло з'ясуванню особливостей граматичного ладу сучасної української літературної мови. Пропонована праця розширює спектр аналізу інших типів залежностей у реченнєвих конструкціях, а її засади є перспективними для всебічного дослідження закономірностей зв'язку складників у реченнях, пізнання напрямів їхніх формальних варіювань, визначення специфіки національно-мовних репрезентацій, установлення корелятивності / некорелятивності реченнєвої структури в реалізації ситуативно-прагматичних завдань.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографія

1. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : [монографія] / Т. Є. Масицька. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с.

Рецензії: Іваницька Н. Рецензія на монографію Т. Є. Масицької «Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей» : [монографія]. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с. / Ніна Іваницька // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць] / [голов. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2016. – Вип. 23. – С. 297 – 299.

Костусяк Н. М. Інтерпретація та диференціація реченнєвих залежностей: семантико-синтаксичний вимір. Рецензія на наукове видання: Масицька Т. Є. «Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей» : [монографія]. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с. / Н. М. Костусяк // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 2 (6). – С. 202 – 206.

Наукові праці у фахових виданнях України

2. Масицька Т. Є. Категорія предиката процесу у структурі речення / Т. Є. Масицька // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту : [зб. наук. праць]. – ДонДУ, 2004. – С. 51 – 56.

3. Масицька Т. Є. Функціонально-семантичні особливості предикатів дії / Т. Є. Масицька // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : [зб. наук. праць]. – К. : ІВЦ Держкомстату України. – 2005. – Вип. 10. – С. 9 – 15.

4. Масицька Т. Є. Особливості реченнєвих конструкцій з імпліцитною суб'єктною синтаксемою / Т. Є. Масицька // Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького. Серія : Філологічні науки. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2011. – Вип. 213. – С. 66 – 71.

5. Масицька Т. Є. Особливості семантико-синтаксичних відношень у реченнєвій конструкції «С+Пд+О+Ад» / Т. Є. Масицька // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – № 1. – 2012. – С. 83 – 88.

6. Масицька Т. Є. Семантичні різновиди суб'єктної синтаксеми / Т. Є. Масицька // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – Вип. 26. – С. 176 – 178.

7. Масицька Т. Є. Локативна семантична залежність в структурі елементарних реченнєвих конструкцій / Т. Є. Масицька // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича. Слов'янська філологія : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 648 – 649. – С. 228 – 233.

8. Масицька Т. Є. Функційні типи семантичних залежностей у структурі простого речення / Т. Є. Масицька // Українська мова. – 2012. – № 2. – С. 24 – 33.

9. Масицька Т. Є. Диференціація семантичних залежностей у реченнєвій конструкції $\mathbf{S + P_V + L_I + L_2 + L_3}$ / Т. Є. Масицька // Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького. Серія : Філологічні науки. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2013. – № 7 (260). – С. 14 – 20.

10. Масицька Т. Є. Особливості адресатної семантичної залежності в структурі базових синтаксичних конструкцій / Т. Є. Масицька // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 22 (271). – С. 80 – 86.

11. Масицька Т. Є. Особливості предикативної взаємозалежності у формально-синтаксичній структурі речення / Т. Є. Масицька // Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького. Серія : Філологічні науки. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2013. – № 27 (280). – С. 118 – 124.

12. Масицька Т. Є. Речення як багатоаспектна синтаксична одиниця / Т. Є. Масицька // Науковий часопис Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 10. – С. 169 – 174.

13. Масицька Т. Є. Теорія залежностей у сучасному синтаксисі / Т. Є. Масицька // Волинь філологічна: текст і контекст : [зб. наук. праць]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – Вип. 14. – С. 133 – 143.

14. Масицька Т. Є. Диференційні особливості локативної семантичної залежності / Т. Є. Масицька // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 26. – С. 109 – 113.

15. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксична залежність суб'єкта процесу у поетичних творах Тараса Шевченка / Т. Є. Масицька // Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність : [зб. наук. праць]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 18. – С. 287 – 297.

16. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксичні реченнєві відношення і синтаксичні зв'язки (на матеріалі поезій Тараса Шевченка) / Т. Є. Масицька // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 12 (289). – С. 24 – 30.

17. Масицька Т. Є. Особливості предикатів всеохопного процесу / Т. Є. Масицька // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 2 (279). – С. 138 – 143.

18. Масицька Т. Є. Субстанційні семантико-синтаксичні реченнєві залежності / Т. Є. Масицька // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць]. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. – Вип. 19. – С. 54 – 58.

19. Масицька Т. Є. Функційна диференціація інструментальних семантико-синтаксичних відношень / Т. Є. Масицька // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи : [зб. наук. праць]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 17. – С. 168 – 180.

20. Масицька Т. Є. Функційний вияв формально-синтаксичної залежності в структурі простого речення / Т. Є. Масицька // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – Вип. 28. – С. 36 – 42.

21. Масицька Т. Є. Похідні предикатні синтаксеми у структурі простих ускладнених речень / Т. Є. Масицька // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки Мовознавство. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 6 (307). – С. 76 – 79.

22. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксична темпорально-темпоральна взаємозалежність у складносурядних реченнях / Т. Є. Масицька // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць] / [голов. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2015. – Вип. 22. – С. 88 – 92.

Статті в наукометричних журналах, зареєстрованих у наукометричних базах

23. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксична залежність суб'єкта всеохопного процесу / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – №1. – С. 159 – 168.

24. Масицька Т. Є. Інтенційна структура речення / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.].– Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 2. – С. 165 – 173.

25. Масицька Т. Є. Складнопідрядні речення як деривaційна база простих ускладнених конструкцій / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 1 (3). – С. 115 – 126.

26. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксична взаємозалежність і формально-синтаксична взаємонезалежність у складносурядних реченнях / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 2 (4). – С. 116 – 129.

27. Масицька Т. Є. Причинова семантико-синтаксична залежність у складнопідрядних реченнях / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 1 (5). – С. 90 – 101.

28. Масицька Т. Є. Похідна порівняльна семантико-синтаксична залежність у простих ускладнених реченнях / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : [наук. журнал] / [редкол. : Н. М. Костусяк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 2 (6). – С. 105 – 115.

Наукові праці в закордонних виданнях

29. Масицька Т. Є. Термінологічні поняття українського функціонального синтаксису / Т. Є. Масицька // Ucrainica I. Současna ukrajinistika: Problemy jazyka, literatury a kultury : [sbornik článků]. – Olomouc : Univerzita Palackeho v Olomouci, 2004. – S. 152 – 155.

30. Масицька Т. Є. Структурна організація семантично елементарних речень із дієслівними предикатами / Т. Є. Масицька // Ukrajinistika – minulost, přitomnost, budoucnost : [sbornik vědeckých praci]. – Brno, 2004. – S. 229 – 237.

31. Масицька Т. Є. Функційні різновиди предикатів процесу у мовотворчості Тодося Осьмачки / Т. Є. Масицька // Teka Rom. Pol.-Ukr.Zwiqz. Kult. – OLP PAN, 2014 – S. 94 – 101.

32. Масицька Т. Є. Особливості синтаксичної залежності в структурі простого речення / Т. Є. Масицька // Тенденції розвитку української лексики та граматики : [зб. наук. праць]. – Варшава; Івано-Франківськ : Sowa Sp. z.o.o., 2014. – Ч.1. – С. 236 – 248.

Додаткові публікації

33. Масицька Т. Є. Функціональний аспект семантико-синтаксичних відношень (на матеріалі драматичних творів Лесі Українки) / Т. Є. Масицька // Філологічні студії : [зб. наук. праць]. – Луцьк, 1997. – Вип. 2. – С. 100 – 104.

34. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксичні ознаки субстанціальних синтаксем / Т. Є. Масицька // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 1999. – Вип. 5. – С. 138 – 140.

35. Масицька Т. Є. Функціональний статус семантично елементарних реченнєвих конструкцій / Т. Є. Масицька // Філологічні студії. – Луцьк. – 2000. – № 1. – С. 120 – 125.

36. Масицька Т. Є. Функціонально-семантична реалізація інструментальної синтаксеми / Т. Є. Масицька // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – Вип. 7. – С. 147 – 150.

37. Масицька Т. Є. Синтаксичні функції предиката із семантико «іти» у поезіях волинських письменників / Т. Є. Масицька // Мова і культура : [зб. наук. праць]. – Київ, 2003. – Вип. 6. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 139 – 144.

38. Масицька Т. Є. Семантичні особливості предикатів активної діяльності суб'єкта / Т. Є. Масицька // Культура народов Причерноморья : [научн. журнал]. – Март 2004. – Т. 1. – № 49. – С. 236 – 238.

39. Масицька Т. Є. Ієрархія синтаксичних одиниць у сучасному мовознавсті / Т. Є. Масицька // Ученые записки Таврического нац. ун-та. Серия «Филология». – Симферополь, 2005. – Т. 18 (57). – № 2. – С. 85 – 87.

40. Масицька Т. Є. Категорія валентності у лінгвістичній інтерпретації Івана Вихованця / Т. Є. Масицька // Граматика слова і граматика мови : [зб. наук. праць, присвячений ювілею д-ра філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України, завідувача відділу граматики та історії української мови Інституту української мови НАН України І. Р. Вихованця]. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 83 – 96.

41. Масицька Т. Є. Функціональні особливості дієслівних предикатів у творі Миколи Вінграновського «Северин Наливайко» / Т. Є. Масицька // Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Л. Боровиковського в контексті слов'янського романтизму : [зб. наук. праць]. – Луцьк : РВВ : «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2006. – Вип. 2. – С. 329 – 341.

42. Масицька Т. Є. Диференціація предикатів у лінгвістичних студіях І. Р. Вихованця / Т. Є. Масицька // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики : [зб. наук. праць на пошану чл.-кор. НАН України Івана Романовича Вихованця] / Укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2010. – С. 166 – 175.

43. Масицька Т. Є. Семантичні особливості субстанціальних суб'єктних синтаксем у творах волинських письменників / Т. Є. Масицька // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків : [зб. наук. праць]. – Луцьк : ВАТ «Волин. обл. друк.», 2010. – Т. 2. – С. 396 – 404.

44. Масицька Т. Є. Інструментальна семантична залежність у функції знаряддя дії / Т. Є. Масицька // Функциональная лингвистика : [сб. научн. работ] / Крымский республ. ин-т последипл. пед. образования. – Симферополь, 2013. – № 5. – С. 248 – 251.

45. Масицька Т. Є. Суб'єктна і локативна семантичні залежності в реченнєвих конструкціях з предикатом «іти» в романах Олеся Гончара / Т. Є. Масицька //

Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства : [зб. наук. статей]. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. – С. 173 –181.

46. Масицька Т. Є. Агентивна семантико-синтаксична залежність / Т. Є. Масицька // Мовний простір граматики : актуальні студії : [зб. наук. праць на честь 60-річчя член-кореспондента НАН України Анатолія Загнітка]. – Донецьк : Дон НУ, 2014. – С. 137–142.

47. Масицька Т. Є. Об'єктна семантико-синтаксична залежність у мовотворчості Лесі Українки / Т. Є. Масицька // Лінгвостилістичні студії : [наук. журнал] / [редкол. : С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 1. – С. 118 –126.

Матеріали наукових конференцій

48. Масицька Т. Є. Субстанціальні семантико-синтаксичні відношення у простому семантично елементарному реченні / Т. Є. Масицька // Матеріали V Міжнар. конф. – Ч. 2. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 122.

49. Масицька Т. Є. Варіанти елементарних реченнєвих конструкцій із локативною семантичною залежністю / Т. Є. Масицька // Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження : програма, матеріали та тези доповідей Всеукр. наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження професора І. І. Слинька / відп. за вип. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2012. – С. 103 – 104.

50. Масицька Т. Є. Граматика залежностей синтаксичних одиниць / Т. Є. Масицька // Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження : матеріали Міжнар. наук. читань, присвячених пам'яті д-ра філол. наук, проф., зав. кафедри сучасної української мови ЧНУ Ніни Василівни Гуйванюк : [програма, матеріали й тези доповідей]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 165 – 166.

АНОТАЦІЯ

Масицька Т. Є. Семантико-синтаксичні реченнєві залежності в сучасній українській літературній мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут української мови НАН України, Київ, 2017.

Дисертація є першим комплексним дослідженням семантико-синтаксичних залежностей у сучасному українському мовознавстві. Із позицій функційно-категорійної граматики обґрунтовано теоретичні засади вивчення синтаксичних залежностей.

Цілісно проаналізовано семантико-синтаксичні залежності в реченні як основній синтаксичній одиниці. На основі класів предикатів визначено предикатно

зумовлені субстанційні семантико-синтаксичні залежності в базових простих елементарних реченнях. З'ясовано вихідні предикатні семантико-синтаксичні залежності у складнопідрядних конструкціях із детермінантними підрядними частинами та систематизовано прислівні семантико-синтаксичні залежності у складнопідрядних реченнях із прислівними підрядними частинами. Схарактеризовано похідні предикатні семантико-синтаксичні залежності у простих семантично неелементарних реченнях, що сформовані внаслідок згортання детермінантної підрядної частини складнопідрядного речення. Простежено особливості семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних конструкціях із семантичними й асемантичними сполучниками.

Ключові слова: семантико-синтаксичні відношення, синтаксичні зв'язки, синтаксична залежність, семантико-синтаксична залежність, вихідна предикатна семантико-синтаксична залежність, похідна предикатна семантико-синтаксична залежність, прислівна семантико-синтаксична залежність, семантико-синтаксична взаємозалежність.

АННОТАЦИЯ

Масицкая Т. Е. Семантико-синтаксические зависимости в предложениях современного украинского литературного языка. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт украинского языка НАН Украины, Киев, 2017.

Диссертация является первым комплексным исследованием семантико-синтаксических зависимостей в современном украинском языкознании. С позиций функционально-категориальной грамматики обоснованы теоретические принципы изучения синтаксических зависимостей.

Целостно проанализированы семантико-синтаксические зависимости в предложении как основной синтаксической единицы. На основании классов предикатов определены предикатно обусловленные субстанциальные семантико-синтаксические зависимости в базовых простых элементарных предложениях. Ранжированы исходные предикатные семантико-синтаксические зависимости в сложноподчиненных конструкциях с детерминантными подчиненными частями и систематизированы присловные семантико-синтаксические зависимости в сложноподчиненных предложениях с присловными подчиненными частями. Установлены производные предикатные семантико-синтаксические зависимости в простых семантически неэлементарных предложениях, сформированные в результате свертывания детерминантной подчиненной части сложноподчиненных предложений. Проанализированы особенности семантико-синтаксических взаимозависимостей в сложносочиненных структурах с семантическими и асемантическими союзами.

Ключевые слова: семантико-синтаксические отношения, синтаксические связи, синтаксическая зависимость, семантико-синтаксическая зависимость, исходная предикатная семантико-синтаксическая зависимость, производная

предикатная семантико-синтаксическая зависимость, присловная семантико-синтаксическая зависимость, семантико-синтаксическая взаимозависимость.

SUMMARY

Masytska T. E. Semantic-syntactic Sentence Dependencies in Modern Ukrainian Literary Language. – Manuscript.

The dissertation for a Doctor Degree in Philology, specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The doctoral dissertation is the pilot research that describes the typology of semantic-syntactic dependencies in various structures of sentences in the modern Ukrainian literary language.

A sentence holds a unique and important position in the system of syntactic units. It arranges and structures syntactic units of lower rank (syntaxemes, word combinations). The focus on formal-syntactic and semantic-syntactic aspects of a sentence enabled to distinguish the syntactic dependency in its structure and to differentiate it in relation to sentence types as follows: formal-syntactic and semantic-syntactic dependencies.

The semantic-syntactic structure of a sentence is targeted at expressing and conveying semantic ties, they are semantic-syntactic dependencies that compose the semantic type of a predicate. The number of components in the semantic-syntactic structure of a sentence depends on its semantic special features. The semantic-syntactic level of a sentence construction enables to trace special features for semantic expression of sentence components and correlation between the form and content in each specific case.

Substantive semantic-syntactic dependencies are observed and traced in a simple semantically elementary sentence. They have the following forms such as dependency of the action subject, dependency of the process subject, dependency of the state subject within the scope of which dependency of the all-around state subject was singled out, including dependency of the qualitative state subject, dependency of the quantitative state subject, dependency of the state-relation subject, object semantic-syntactic dependency, addressee semantic-syntactic dependency, instrument semantic-syntactic dependency and locative semantic-syntactic dependency. These types of substantive semantic-syntactic dependency are motivated by various predicates and expressed with the help of syntaxemes dependent on the marker component.

The semantic-syntactic dependency system in complex sentences is rather extensional. The syntax dependent clause is subordinated to the main clause in a complex sentence. In complex subordinate sentences with determinant subordinate parts the initial predicate semantic-syntactic dependencies comprise temporal, cause, hypothetic, comparative, consequence semantic-syntactic dependencies, and semantic-syntactic dependencies of purpose, condition, and adequacy / inadequacy. Subordinate conjunctions and attributed words actualize semantic-syntactic dependencies between the subordinate and main clauses. Prop word-modifying semantic-syntactic dependencies in complex sentences with prop word-modifying dependent parts comprise verb-modifying

explanatory-object semantic-syntactic dependency, verb-modifying locative semantic-syntactic dependency, adjective / adverb-modifying comparative-object semantic-syntactic dependency, noun-modifying attributive semantic-syntactic dependency, prop word correlation semantic-syntactic dependency of pronoun-correlative type. Complex sentences with prop word-modifying semantic-syntactic dependency are close to simple sentences in their semantic-syntactic arrangement.

The syntactic structure of simple expanded sentences is characterized by derivative predicate syntaxemes formed as a result of subordinate part compression in a complex sentence with determinant subordinate parts. The derivative predicate syntaxemes represent and implement temporal, conditional, hypothetic, comparative semantic-syntactic dependencies, semantic-syntactic dependencies of purpose and adequacy / inadequacy.

In compound sentences with semantic subordinators the semantic-syntactic interdependency has six varieties: 1) comparative semantic-syntactic interdependency; 2) adversative semantic-syntactic interdependency; 3) distributive semantic-syntactic interdependency; 4) connective semantic-syntactic interdependency; 5) graduation semantic-syntactic interdependency; 6) restrictive semantic-syntactic interdependency. In a compound sentence with non-semantic connectors the semantic-syntactic dependency has three types: 1) temporal-temporal semantic-syntactic interdependency; 2) cause-consequence semantic-syntactic interdependency; 3) condition-result semantic-syntactic interdependency. They differ in semantic content of predicate parts in a compound sentence. The semantic-syntactic interdependency is represented by semantic subordinate conjunctions in compound sentences with semantic subordinators; in compound sentences with non-semantic conjunctions it is expressed with the help of aspectual-temporal verb forms and particular lexical meaning of components in coordinating predicative parts.

The understanding and explanation of processes how the semantic-syntactic dependencies are formed in basic constructions, how initial and derivative syntactic dependencies function in expanded and complex structures show and prove special features of grammar in the modern Ukrainian language. The present dissertation suggests and enables to broaden the scope for research of other dependency types in sentence structures. In this respect, the dependency syntax is a challenging and future-oriented topic for further researches.

Key words: semantic-syntactic relations, syntactic relations, syntactic dependency, semantic-syntactic dependency, initial predicate semantic-syntactic dependency, derivative predicate semantic-syntactic dependency, subordinate word-modifying semantic-syntactic dependency, semantic-syntactic interdependency.

Підписано до друку 20.04.2017 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 72. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.